

Takács Izolda

Nők a tudományos elitben

A nemi identitás tartalma és a nemi sztereotípiák kölcsönhatása az akadémikus nők karrierjében Magyarországon

Absztrakt: Amíg a magyar társadalomban a nők egy része teljességgel elutasítja a nemi sztereotípiák minden megnyilvánulását és kollektíven lép fel a megváltoztatásukra, addig másik részük elfogadja azokat, melyek közvetett akadályt jelenthetnek, ha érvényesülni akarnak a férfiak által felülreprezentált területeken. A tanulmányom elsősorban azt vizsgálja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia női tagjai számára mit jelent nőnek lenni, milyen a viszonyuk saját társadalmi csoportjukhoz a sajátosságok, a tulajdonságok, az érdekek és értékek szempontjából, továbbá milyen módon jelenik meg az „esszencializáló” diskurzus a saját életükben, karrierjükben. A tanulmány felveti azt a kérdést is, hogy vajon a kivételek (a női akadémikusok) a hagyományos megítélés és a normák további megerősödéséhez vezetnek, vagy ellenkezőleg, elindult-e a korábbi (férfitöbbségű) zárt rendszer átalakulása hazánkban. A vizsgált női akadémikusok számára vajon mennyire szükséges vagy fontos, hogy a tudományban megjelenjen a női perspektíva („a nők sajátos ismeretelméleti nézőpontja”)? Mindezek tükrében vajon miben különböznek egymástól a nők – egy látszólag homogén csoport tagjai –, és hogyan alkotnak különböző típusokat a női identitás alapján?

Kulcsszavak: akadémikus nők, tudósnők, nemi identitás, nemi sztereotípiák

A társadalmi probléma és a kutatás célja

A nők szignifikánsan alacsony száma az akadémiákon és a vezető szerepekben a mai napig jelentős részben a társadalomban uralkodó és a különböző nemi sztereotípiák által legitimált „nemi rendben” (*gender order*, Nagy 2018) keresendő. Ennek eredményeképpen a nők továbbra is háttérbe szorulnak a pozíciók újraelosztása során.

Ezért nem csupán azokra a kérdésekre kell válaszolni, hogy karrierjük során milyen akadályokkal találkoztak az akadémikus nők, vagy hogy sikerült-e áttörniük az üvegplafont, illetve milyen kompromisszumokat kötöttek (család vagy karrier?), milyen nehézségekkel járt a bekerülésük erre a férfiak által dominált területre, hanem arra is, hogy milyen explicit és implicit megnyilvánulásai vannak a nemi sztereotípiáknak a nők önmeghatározásában, és milyen módon jelenik meg az esszencializáló diskurzus a saját életükben, karrierjükben. Korábbi kutatások ugyanis rámutattak arra, hogy nemcsak a férfiak, hanem sokszor maguk a nők is támogatják a „szexista mítoszokat” (az öndiszkrimináció,¹ önsztereotipizálás és internalizálás által), ami közvetett akadályt jelenthet, ha a nők érvényesülni akarnak a férfiak felülreprezentáltságával jellemezhető területeken.² Tehát a nők körében is jelen van eltérő erősséggel a jóindulatú, az ellenséges³ és a modern szexizmus is. De amíg általában a nők egy része többé-kevésbé egyetért ezekkel a sztereotípiákkal, addig másik részük teljességgel elutasítja minden megnyilvánulásukat, és kollektíven lépnek fel a megváltoztatásuk érdekében (Becker és Wagner 2009: 487).

Mindez vajon hogyan jelenik meg a magyar tudományos elitben? Milyen az akadémia nőtagjainak hozzáállása a nőkérdéshez? Kimutatható-e körükben a már említett „öndiszkrimináció”, a sztereotip fenyegetettség (*stereotype threat*, Steele és Aronson 1995)? A nemi sztereotípiák, a „szexista hiedelmek” milyen módon vannak jelen a vizsgált tudósoknál? Ezek alapján milyen különböző társadalmi nemi identitástípusok különíthetők el? Az általánosan vizsgált tudósoknál⁴ megjelenik-e egyáltalán az esszencializáló diskurzus, és ha igen, milyen formában? Az akadémiai doktori címmel rendelkezők esetében mennyire erős a nőekkel

1 Az öndiszkrimináció (*self-discrimination*) kapcsán lásd Anker és munkatársai megjegyzését: „Az üvegplafon-metaphora nem feltétlenül csak egy külső, objektív akadály meglétére utal, hanem arra is, hogy a nők maguk sem választanak bizonyos foglalkozásokat és munkákat, noha megtehetnék, azaz „öndiszkrimináció” áldozatai lehetnek” (Anker et al., idézi: Nagy és Primecz 2010: 8).

2 A szakirodalom az ehhez hasonló jelenségeket az úgynevezett „Goldberg-paradigmaként” keretezi. Philip Goldberg 1968-as kísérlete során a diákok két csoportjának azonos esszéket kellett értékelniük. Az egyetlen különbség az volt, hogy először férfit, utána nőt neveztek meg szerzőnek. Az eredmény kimutatta, hogy a fent említett, mélyen gyökerező nemi előítéletek végül elhomályosították az értékelők objektivitását. A hagyományos női témákat kivéve ugyanis rosszabbul értékelték a női névvel ellátott szöveget akkor is, ha ugyanaz volt, mint amelyiken egy férfi neve szerepelt (Brooks 2013: 45). Egyes elemzők azt is fontosnak tartották megjegyezni, hogy a kutatások eredményei szerint nem csak a férfiaknak vannak nemi előítéleteik. Valójában mind a férfiak, mind a nők kedvezőbbben értékelik a férfiakat, mint a nőket, még azonos teljesítmény esetén is (Lincoln et al. 2012: 308).

3 Maga a szexizmus fogalma a nemekkel kapcsolatos attitűdök összefoglaló kifejezése, amelyek nem kizárólag negatívak lehetnek. Létezik ugyanis jóindulatú szexizmus is, amelyek bár pozitív érzelműek, ugyanakkor mégis a hagyományos sztereotípiákat erősítik. Glick és Fiske a szexizmust olyan többdimenziós konstrukciónak írták le, amely két szexista attitűdre terjedt ki, jelesül az ellenséges és a jóindulatú szexizmusra. Az ellenséges szexizmus alatt a szexizmus olyan aspektusait értették, amelyek mintája Allport klasszikus előítélet-fogalma (Glick és Fiske 1996: 491).

4 Ahogy a kutatási mintánál is olvasható lesz, a női akadémikusokkal és az MTA doktora címmel rendelkező tudósokkal készítettem interjúkat.

való azonosulás jelensége, milyen a viszonyuk saját csoportjukhoz? Mi jelent számukra nőnek lenni a női sajátosságok, tulajdonságok, érdekek és értékek szempontjából?

Alkalmazott módszer és minta, további kutatási kérdések

A kutatási kérdésekre az MTA nőtagjaival készített félig strukturált interjúk segítségével kerestem a választ, melyeket 2017 decembere és 2018 szeptembere között készítettem, összesen 32 nővel: 11 akadémikussal (rendes vagy levelező tag), illetve 21 akadémiai doktossal.⁵ Ebben az időszakban a Magyar Tudományos Akadémia 344 rendes és levelező tagja között mindössze 24 nő volt, ami 6,7%-os arányt jelentett, az MTA 2689 doktora között pedig 418-an voltak, ami 15,5%. (Azóta, a 2019-es akadémikusválasztással, 8,7%-ra emelkedett az arányuk az akadémikusok körében, vö. Lamm-Nagy [2019].) A kutatónők átlagos életkora 65–80 év között volt. Mindössze 4 interjúalany volt 60 év alatti, közülük egy az 50. életévét még nem töltötte be.⁶

Azért választottam kifejezetten az akadémikusok és az MTA doktora címmel rendelkezők csoportját, mert ez az a terület, amely még ma is megőrizte rendkívül nagyarányú férfiféltőbbségét (93,3% az Akadémián, 85,5% az MTA-doktorok között). És miután a nők alig néhányan (6,7%, 15,5%) jutnak el ma is a tudomány legfelső szintjeire, érdemes megvizsgálni, hogyan jelenik meg ebben a közegben nemcsak a nőkérdéssel szembeni attitűd, de milyen a problémához (nők alacsony aránya az Akadémián) való hozzáállásuk általában. Mert úgy tűnik, hiába kerül be egyre több nő a tudomány területére és szerez nagy arányban (45%) PhD-fokozatot, az Akadémián és az MTA doktorainak körében alig változik a számuk.

A minta kiválasztásánál szempont volt, hogy az interjúalanyok mindegyik tudományterületről képviseltetve legyenek, és ezzel azt is kimutathassam, hogy a hagyományosan férfiasnak minősülő műszaki és természettudományok területén (azon belül a mérnöki tudomány, a matematika vagy a fizika területén) érvényesülő nők között van-e lényeges különbség a fent említett kérdésekben a társadalom- és bölcsészettudományok képviselőihez képest. Kutatásomban az interjúalanyok között összesen 17 társadalom- és bölcsészettudós, illetve 15 természet- és műszaki tudós szerepelt. Feltételezem, hogy a tudósok narratívumaiból választ kaphatunk arra is, hogy például egy nő matematikus vagy fizikus valóban nehezen „*melegszik-e*” meg ezeken a területeken, és csak a rendkívül elkötelezett nők viselik-e el a férfias környezetet, ahogy ezt Hargittai Magdolna írta le könyvében (Hargittai 2015: 359). Ez utóbbi jelenségre a leggyakrabban az úgynevezett *chilling climate* kifejezést használják a szakirodalomban, mely azt jelöli, hogy egy adott munkahelyi szervezetben meglévő férfiféltőbbség „idegen”, fagyos légkört hoz létre az oda bekerülő nők számára

5 Ez az elemzés egy nagyobb kutatás részét képezte, amelynek csupán az egyik aspektusa volt a női identitás vizsgálata.

6 Az interjúalanyokat első körben, hivatalos levélben (e-mail) kértem fel az interjúra, melyben pontosan ismerttettem a kutatásom témáját. Ezen keresztül és/vagy telefonos egyeztetést követően beszéltünk meg egy nekik alkalmas időpontot. Az interjúkészítés pontos helyére vonatkozó kikötéseim nem voltak. Egyetlen kritérium egy zavaratlan helyszín kijelölése volt. Ezt vagy az Akadémia épületének egyik terme, vagy a kutatók munkahelyi irodája jelentette. Más esetben külső helyszíneken, lakásukban került sor a tematikus beszélgetésre. Az interjú elkészítése átlagosan 1–1,5 órát vett igénybe, a beszélgetés rögzítése diktafonnal történt. Ezután szó szerinti átiratot készítettem az idézhetőség érdekében, így segítve az értő elemzést. Négy esetben az interjúalany nem járult hozzá ahhoz, hogy a beszélgetésről hangfelvétel készüljön. Akkor jegyzeteléssel oldottam meg az információ rögzítését.

(Nagy 2017). Ennek eredménye az, hogy az egyéni mobilitás egyetlen lehetséges útja a nők számára az asszimiláció marad, ami a férfias jellemzők percepcióját jelenti. Feminista teoretikusok erre a jelenségre a jelkép (*token*) fogalmát használják. Ez a kifejezés a legfelsőbb szinteken, a férfias szakmák kontextusában az ott tevékenykedő, jelentős kisebbségben lévő nőkre vonatkozik, akik kivételt képeznek, és nem jellemzően, nem „természetesen” nemükre szabottan, tehát nem a csoportjellemzőt erősítve, hanem mintegy a határon túlról kerülnek a „férfiak világába” és asszimilálódnak. Azokon a területeken tehát, ahol a nők jelentősen alul-reprezentáltak, mindig két lehetőségük van; vagy (1) a „hűvös klíma” elviselése, mivel ellenkező esetben lemorzsolódnak,⁷ kiveti őket az ellenséges környezet, vagy az (2) asszimiláció, a férfissá válás, ami *a nemi identitásuk egyes aspektusainak feladását* jelenti (Nagy 2014).⁸ Ezzel a férfias szakmákban szerepet kapó nők nem változtatják meg a *status quót*, hanem paradox módon megerősítik.

Ezek az asszimilációs folyamatok több dimenzióban is megjelenhetnek, lehetnek fizikai, kulturális és társadalmi szerepjellemzők átvételei (Block et al. 2011: 577). Például „Irigaray szerint, ha egy nő teoretikusként akar megszólalni, úgy fog beszélni, mint egy férfi, vagyis imitálni fogja a férfiak beszédmódját. Femininitása egyszerűen nem kaphat hangot az uralkodó filozófiai diskurzusban” (Moi 1995: 250).⁹

Ha a fentiekkel egyetértünk, megvizsgálhatjuk azt is, hogy vajon a kivételek (a női akadémikusok) a hagyományos megítélés és a normák további megerősödéséhez vezetnek, vagy ellenkezőleg, elindult-e a korábbi zárt (férfitöbbségű) rendszer átalakulása hazánkban. A feszültség, mely a nők közötti különbözőség és a női csoporttal való azonosulás kettősségében tételezhető, az akadémikus nők körében is megfigyelhető? A nőkérdések mentén miben különböznek a nők egy látszólag homogénebb csoportjának tagjai, és hogyan alkotnak különböző típusokat?¹⁰ Vajon számukra mennyire szükséges vagy fontos, hogy a tudományban

7 Erről a témáról lásd például a *Lányok útja a műszaki diplomáig* című kutatást, melyben többek között felmérték, hogy e területen mik lehetnek a nők nagyarányú lemorzsolódásának okai (http://www.krolify.hu/OEGENDER/oegender_kvali_finalfn.pdf).

8 Nagy Beáta *Háttérben* című könyvében többek között arra világított rá, hogy annak ellenére, hogy a nők teljesítményük alapján bekerülhetnek/bekerülnek a műszaki-informatikai pályákra, sőt remekül helytállnak, az intézményes körülmények sok esetben egy idő után mégis kivetik őket. Ennek oka, hogy a szervezeti milió a férfias tulajdonságokat fogadja el, így a nők idegennek érzik magukat benne, hacsak nem adják fel a nemi identitásuk egyes aspektusait (Nagy 2014: 59). Ez jellemző a munkahelyi szervezetekre általában is: „Legtöbbször napjaink nagy részét munkaszervezetekben töltjük, melyet még mindig férfiak urálnak. A legerősebb szervezeti pozíciókat szinte teljes egészében a férfiak foglalják el, kivéve azt a néhány biológiai értelemben vett nőt, akik társadalmilag férfiként működnek” (Sorenson, idézi Acker 1990: 139). Ez alapján a nőknek általában két lehetőségük volt a szervezetekben: vagy az, hogy (1) a vezetői pozíciókban gyakorlatilag férfimódra voltak jelen és dolgoztak, vagy (2) felvállalták a támogató háttérszerepeket, az alacsonyabb státusú feladatköröket és asszisztensi, titkárnői állásokban dolgoztak, amivel tulajdonképpen „háztartási” szerepeket töltöttek be a munkaszervezeteken belül (Nagy 2017: 60).

9 Megemlíthető még a nők útkeresése, a saját nyelv kérdése, a hangkeresés, s mindaz a nehézség, melyet még ma sem sikerült legyőzniük. Azok a nők, akik tollat ragadtak, úgy írtak és gondolkodtak, hogy azzal a férfiaknak tetsző és az ő ideológiáik által alkotott eszmei keretekben maradjanak. Gondolok itt például a női írók szegénylenős lírai énjére is. „Amit eddig nők nőkről írtak, a férfiak körül való rókafarkcsóválás” – írja Mill emblemikus művében, a sokat idézett *A nők alárendeltségében*” (Kádár, idézi Takács 2017: 148).

10 Az általam vizsgált nők többégükben értelmiségi családban nőttek fel, egyiküknél sem volt jellemző a nagy-családos modell. Hasonló történelmi kontextusban voltak értelmezhetőek a korai évek és a családi háttér jellemző jegei is. A politikai-ideológiai rendszer jelentős változása ellenére is kimutatható volt az az általános tendencia, miszerint a tudományos karrier, akadémikusság alapvetően származásfüggő, és a kulturális tőke, a szülők társadalmi státusa befolyásolta szignifikánsan. Ugyanakkor a pályakezdesnek, az egyetemre jutásnak már nem volt feltétele az értelmiségi háttér.

megjelenjen a női perspektíva („a nők sajátos ismeretelméleti nézőpontja”, vö. Harding [1991]). Harding ezt a sajátos nézőpontot úgy írja körül, hogy a nők társadalmi szemlélete, tapasztalata nemcsak egyedülálló lehetőséget nyújthat a férfias elfogultság leleplezésére, de ugyanúgy a természeti és a társadalmi életre vonatkozó hagyományos állítások is megkérdőjelezhetők általa. Azt vallja, hogy nők és férfiak mindaddig nem tudják teljesen megérteni, megmagyarázni a világot, mindaddig nem ismerhetik meg a valódi lehetőségeiket, amíg a tudományok a világot elsősorban a domináns csoportok szemszögéből írják le és magyarázzák (Harding 1991: 59).¹¹

Elméleti háttér – korábbi kutatások a témában

A nő fogalmi konceptualizálásának nehézségei

A szubjektív női identitás egyik kritikus problémája a kortárs feminizmusnak. Noha a nők kategóriája központi szerepet játszik minden feminista diskurzusban, a nő fogalmát a feministák továbbra is nehezen tudják pontosan meghatározni, mivel áthatják a patriarchális kultúra konstrukciói; a patriarchális társadalom férfiközpontú logikája mindig is posztulátumként volt jelen (Takács 2017: 141), amely alapján a férfihatalom a nőt a *másikként* és *objektumként* határozta meg (lásd még Joó 2010;¹² Benjamin 1993).

A feminista teoretikusok ma is a nők konceptualizálásának nehézségeiről írnak, véget nem érő kutatást folytatnak a női identitás feltérképezésére, ami a *lapis philosophorum*hoz hasonlóan ugyancsak megfoghatatlannak bizonyul (Benjamin 1993). Egyes írások a tudományban, az irodalomban (Showalter 1994), a művészetben, a filmekben stb. megjelenő/megjelentetett női képeken keresztül próbálják beazonosítani a női identitás jellemzőit, míg mások az egyenlőségi törekvésekhez, a feminizmus különböző hullámaihoz kapcsolódó attitűd mentén. Akárhogy is, a nőiesség, női identitás bőséges vizsgálati és megjelenési formái alapján logikusan feltételezhetjük, hogy például Shermannek¹³ és hozzá hasonlóan több feminista kritikusnak is tulajdonképpen az volt a szándéka, hogy a női identitást képlékenynek, (időben-térben) állandóan változóznak és többfélének írják le, nem pedig rögzítettnek és monolitikusnak¹⁴ (Benjamin 1993). Főleg, miután az identitástartalom bizonyos fokig társadalmilag is megoszlik, és az egyének különbözhetnek abban, hogy elfogadják és/vagy internalizálják a társadalom csoportról alkotott véleményét, sőt további eltérések lehetnek az azonosulás fokában (Van Breen et al. 2017).

11 Ezt megerősítve hozzáteszi azt is, ő például mindig a saját kultúrájának szemüvegén keresztül látja a világot, és annak hipotézisein keresztül gondolkodik (Harding 1991: 59).

12 Ezeket a belső és külső jegyeket ugyanúgy érintő jelzők pedig meghatározó módon alakították ki a nők magukról alkotott képét. A nők a férfimegítélés által visszatükröződve látják magukat jónak vagy rossznak, tehetségesnek vagy tehetségtelennek, nőiesnek vagy férfiasnak. „S az ő nőkről alkotott képeinek akarnak megfelelni a férfi által konstruált történelemben. A feminista elméletben a *male gaze* (férfitekintet) az ezen a területen végzett elemzéseknek összefoglaló megjelölése” (Joó, idézi Takács 2017: 136).

13 Cindy Sherman amerikai fotós az 1970-es évek vége óta folyamatosan szembesült a női identitás problémájával. Fotóival próbálta feltárni a nők közös társadalmi szerepeinek, személyiségeinek széles skáláját (Benjamin 2013: 1).

14 *Gender identity is not unitary*, lásd még Van Breen et al. (2017); Becker és Wagner (2009).

Jelen tanulmányban nincs arra mód, hogy ennek részleteibe elmerüljek, így csak áttekin-tem a legfontosabb kérdéseket, amelyeket szem előtt tartottam az egyes interjúk elemzésekor is. Alább bemutatom azokat a társadalmi nemi identitást feltérképező, népszerű modelleket, melyek segítettek értelmezni a tudós nők narratívumait és kialakítani a magyar nőtudósokra jellemző típusokat.

A nőiség és a feminitás elválasztása, illetve a nőkkel és a feministákkal való azonosulás kategóriái

Az előzőekből már következik az is, hogy egyes szerzők (Moi 1995) a feminitást és a nőiséget elválasztják egymástól. A nőiség fogalma értelmezésük szerint a biológiai nemre utal, míg a feminitás a nőiességre, mely azokat a tulajdonságokat jelöli, amelyeket a nők a szocializáció során sajátítanak el, vagy amelyeket nőiesnek tartanak.¹⁵ A legátfogóbb módon Toril Moi foglalta össze, hogy ez utóbbiak miként fonódnak össze vagy különülnek el. Úgy véli, bárhog is értelmezzük (a régi, partiarchális vagy az új, feminista módon) a feminitást, akkor is igaz, hogy: „a patriarchizmus el akarja hitetni velünk, hogy van valami, amit a nőiség lényegének tekinthetünk, s ez az, amit feminitásnak nevezünk. A feministák ezzel szemben el akarják oszlatni ezt a hiedelmet, szerintük a nők ugyan kétségekívül a női nemhez tartoznak, ez azonban nem jelenti azt, hogy mindegyikük femininné is válik” (Moi 1995: 239).

Tehát sok más társadalmi identitáshoz hasonlóan a nemnek is erős a kulturális komponense (Van Breen et al. 2017). Sőt a társadalmi nemi szerep és a vele együtt járó kategorizációk elsajátítása az egyik legkorábbi és legerősebb formája a csoportidentitás belsővé tételének. Az emberek nagyobb valószínűséggel kategorizálnak és határoznak meg másokat genderalapon, mint faj, életkor vagy státus szerint. A társadalmi nemi identitás alapja a fizikai különbségekből fakadó társadalmi megkülönböztetés (Fiske és Glick 1996: 492). Éppen emiatt a női identitást vizsgáló tanulmányok abból indulnak ki, hogy bár nem tekinthetjük homogén csoportnak őket, a nők a saját csoportjukkal (amely a nőmozgalmak kezdetén létrejött közös sors, közös politikai-ideológiai, kisebbségi identitás alapján alakult ki) mégis éreznek egyfajta közösséget. Neményi Mária szerint emiatt a nők helyzete hasonló más kisebbségi, hátrányos helyzetű csoportokéhoz (Acsády 2016). A feminizmus pedig politikai diskurzus, melynek története ama törekvés alapján értelmezhető, hogy a különbözőség mellett valamilyen ideológiai egységet hozzanak létre, és kiegyenlítsék az alacsonyabb státust (Acsády 2005; Czibere 2014).

15 Ahogy azt Chen és munkatársai (Chen et al. 2004) kimutatták, amikor arra kérték fel a nőket a vizsgálatokban, hogy soroljanak fel öt olyan tulajdonságot, amelyek a nőkre mint csoportra jellemzőek, akkor azok, akik erősen azonosultak a nőkkel, ugyanazokat a vonásokat sorolták fel, mint azok, akik kevésbé azonosultak velük. Azok pedig, akik erősen azonosultak a nőkkel, inkább a nőket meghatározó (pozitív) vonásokkal határozták meg magukat, mint azok, akik kevésbé voltak elkötelezettek a nők mint csoport iránt (Chen et al., idézi: Van Breen et al. 2017: 2). Ez utóbbi jelenség az általam felvázolt 5. csoportban láthatóvá vált.

A női identitást Van Breen és munkatársai kétféle ortogonális dimenzióval jelenítették meg: (1) a *nőkkel való azonosulás* és (2) a *feministákkal való azonosulás* dimenziói mentén.¹⁶

Álláspontjuk szerint a *nőkkel való azonosulás* (feminitás) mértéke tükrözi leginkább azt a hozzáállást, amelyet a társadalom a női csoporttagsághoz rendel, ez ad választ például a „mit jelent nőnek lenni?” kérdésre a csoport jellemzői, érdekei és értékei szempontjából. Előrejelzi a csoportjellemzőkkel szembeni attitűdöket is, mint például a nőiességet és az önsztereotípiákat (Van Breen et al. 2017).

A *feministákkal való azonosulás* pedig elsősorban azt jelenti (és a későbbiekben én is így értelmezem), ami a „szexizmus fokozott megértésével és felismerésével jár a társadalomban, továbbá azt az elégedetlenséget tükrözi, ami a jelenlegi hatalmi megosztásokkal és a *status quo*-val szemben fennáll, valamint azt az attitűdöt, ami a kollektív fellépésben nyilvánul meg” (Van Breen et al. 2017: 2). Ezekre a megállapításokra támaszkodva tehát a szerzők a feminista azonosulás tartalmát a nők ama csoportja alapján határozták meg, melynek tagjai felismerik és visszautasítják saját hátrányos társadalmi helyzetüket, tehát a nemi egyenlőtlenségek ellen valamilyen formában fellépnek. Megmutatják azt is, hogy mit jelent nőnek lenni hátrányos helyzetben, egyenlőtlenségben és relatív státusban (Van Breen et al. 2017).

Végül vizsgálataik alapján további négy identitásprofil alakítottak ki. Ha egy nő (1) nem azonosult sem a nőkkel, sem a feministákkal, az „alacsony azonosítók” típusába sorolták. Azok a nők, akik (2) erősen azonosultak a nőkkel, de kevésbé a feministákkal, a „hagyományos azonosítók” (a tradicionális nők) csoportját alkotják. Ellenben ha (3) erősen azonosultak mind a nőkkel, mind a feministákkal, már a „kettős azonosítók” típusáról beszéltek. Azokat a nőket pedig, akik (4) erősen azonosulnak a feministákkal, de kevésbé a nőkkel, az úgynevezett „megkülönböztető feminista” kategóriába sorolták a szerzők (Van Breen et al. 2017).

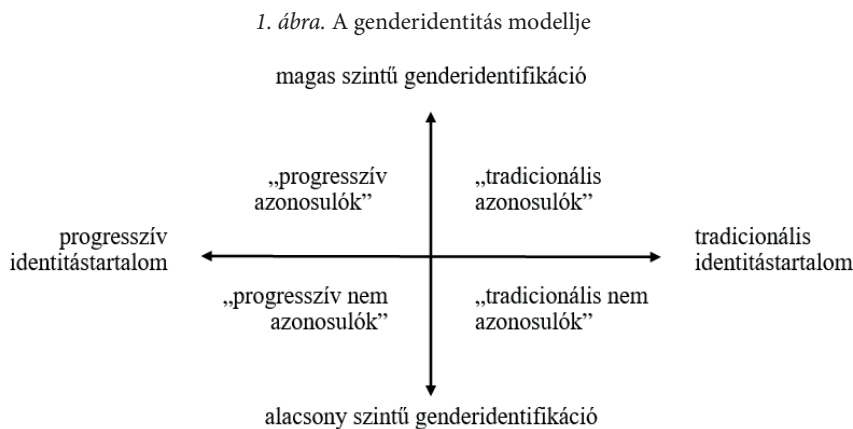
Ez a tipizáció átfedést mutat Becker és Wagner *gender identity* modelljével (GIM) is,¹⁷ akik ugyancsak négy kategóriát különítettek el. Ezek a (1) „progresszív azonosuló”, (2) a „hagyományos/tradicionális azonosuló”, a (3) „progresszív nem azonosuló” és a (4) „hagyományos/tradicionális nem azonosuló” (*progressive identifiers, traditional*

16 Van Breen és munkatársai (Van Breen et al. 2017) 4 különböző mintán keresztül vizsgálták a nőket. Az 1. *mintában* a Groningeni Egyetem 91 női hallgatója vett részt, akiknek az átlagéletkora 20,8 év volt, a legfiatalabb 18, a legidősebb 48 éves. A 2. *mintában* 121 résztvevőt toboroztak a spanyol Granadai Egyetem hallgatói közül. Az életkoruk 18 és 50 év között volt, átlagosan 19,75 év. A 3. *mintában* 201 nőt vizsgáltak, az életkoruk 16 és 68 év között volt, átlagéletkoruk 30,6 év. A 4. *mintában* 200 női hallgató vett részt, ugyancsak a Groningeni Egyetemről. Koruk 17 és 31 év között volt, az átlagéletkoruk 19,7 év. Mind a 4 *mintában* sokkal erősebb volt a nőkkel való azonosulás, mint a feministákkal, de továbbfejlesztették a különböző vizsgálatok eredményeit a *többszörös identitás megközelítése* fényében. Az elemzések megerősítették, hogy a *nőkkel való azonosulás* és a *feministákkal való azonosulás* a nemi identitás két jól megkülönböztethető aspektusát jelentik, amiből egyértelműen kitűnik, hogy a nemi identitás egyáltalán nem egységes még ezekben a csoportokban sem. Kimutathatók voltak ugyanakkor jelentős átfedések is, ahogy ezt a tanulmányomban is ismertetem.

17 Condor *Womanhood as an Aspect of Social Identity: Group Identification and Ideology* című munkájában kifejtett koncepciója szolgált modellként a GIM megalkotásakor Becker és Wagner számára, mely mű a saját kategóriaalkotásom számára is alapul szolgált.

identifiers, a progressively non-identified és a traditional non-identifiers) kategóriái.¹⁸ Ám a GIM alapja, hogy két egymástól teljesen független dimenzióval (tradicionális és progresszív) konceptualizálja a genderidentitást, míg a Breen és szerzőtársai által megkülönböztetett két aspektus (feministákkal és nőkkel való azonosulás) nem teljesen független egymástól, hanem a nemi identitás ortogonális komponensei, és együtt jelzik az identitás elemeit.

Mindenesetre Becker és Wagner modelljében a nők csoportjával való azonosulást egyrészt az erőssége mentén határozták meg, ami lehet alacsony vagy magas, másrészt a tartalma szerint, ami pedig hagyományos vagy progresszív (Becker és Wagner 2009; Vida és Kovács 2017).

Forrás: Becker és Wagner (2009: 489)

A női identitás egyik lehetséges kombinációja tehát náluk az (1) úgynevezett „progresszív azonosulók” csoportja, amely azokat a nőket jelöli, akik a női nemi csoporttal egyáltalán nem azonosulnak, elutasítják a nőiség tradicionális meghatározásait. Továbbá úgy vélik, hogy ezek az attribútumok mesterséges jellegűek és a nők alárendeltségének fenntartására szolgálnak, ezért ezeket újra akarják definiálni (Becker és Wagner 2009; Vida és Kovács 2017). Azok a nők ellenben, akik (2) a „tradicionális azonosulók” csoportjába tartoznak, már internalizálják a hagyományos nemi identitást, és inkább szeretnek otthon maradni, gondoskodni a családjukról. Ők a nők-férfiak közötti hagyományos kapcsolatokban azonosítják magukat. Ezért a tradicionális, nőkhöz párosított tartalmakat elfogadják, attitűdjeik és viselkedésük minden területen a hagyományos szerepeket igazolja. Becker és Wagner Condor nyomán azt is kifejtették, hogy az ebbe a kategóriába sorolt nők nem gondolják és nem is tapasztalják, hogy nemük alacsonyabb státussal rendelkezne a férfiakhoz képest, nem is kérdőjelezi meg a helyüket a társadalomban. Sőt úgy gondolják, hogy a nők pozitívan különböznek a férfaitól. Végeredményben ezzel mégis hozzájárulnak a nemi *status quo*

18 Becker és Wagner 1. mintájában 250 nő szerepelt, akik önkéntesen vettek részt a vizsgálatban. Életkoruk 20 és 65 év között volt (átlagéletkoruk 42 év). 22%-uk középiskolai végzettséggel, további 31%-uk egyetemi végzettséggel rendelkezett. 82 alkalmazott volt, akiknek 47%-a teljes munkaidőben, 53%-a részmunkaidőben dolgozott. 3%-uk homo- vagy biszexuális volt. A 2. minta hasonló volt, abban 222 nő vett részt, életkoruk 16 és 66 év között volt, átlagéletkoruk 26 év. A 3. mintában 106 nő vett részt, életkoruk 16 és 61 év között volt, az átlagéletkor 27 év. A 2. és a 3. vizsgálat online történt (Becker és Wagner 2009).

fenntartásához. Kvantitatív vizsgálatukból kiderült az is, hogy ebbe a csoportba leginkább a háziasszonyok és az antifeministák tartoznak (Becker és Wagner 2009: 490). (3) A „progresszív nem azonosulók” közé azokat a nőket sorolták, akik a női szereppel egyáltalán nem azonosulnak. Noha az idetartozó nők a férfiasnak tartott tulajdonságokat elfogadják és elismerik, illetve a nőkre vonatkoztatott negatív sztereotípiákat is, de saját magukat a kivételekhez sorolják. Ők azok, akik a férfiakat tekintik referenciacsoportjuknak. Ezért, ha ezek a nők bekerülnek egy magasabb presztízsű férficsoporthoz, kevésbé azonosulnak a női csoporttal (asszimilálódnak), sőt igyekeznek levetni magukról a nőiesnek tartott jellemzőket. Condor, valamint Becker és Wagner eredményei is igazolták, hogy miután az akadémiai sikerhez, eredményekhez is a férfias vonásokat társítják, ehhez a csoporthoz elsősorban a karrierista és az egyetemista nők tartoznak (Becker és Wagner 2009). (4) A negyedik csoport a „hagyományos/tradicionális nem azonosulók” csoportja. Az ide sorolt alanyok szerint a nők nem önállóak, amivel egyidejűleg elfogadják a hagyományos nemi szerepeket is. A szerzők szerint a nők ezzel a hozzáállással ebben az esetben is támogatják a nemi *status quót*, ugyanakkor nem minősülnek sem különösebben nőiesnek, sem különösebben férfiasnak, sőt leginkább a férjükkel azonosulnak, nem pedig a saját nemi csoportjuk többi tagjával (Becker és Wagner 2009). Ebbe a csoportba azokat a háziasszonyokat sorolták, akiknél nincs nagy szerepe a nőiességnek, a nemiségnek.

Ezzel szemben Van Breen és szerzőtársai úgy vélik, hogy olyan, többféle identitást is kimutató megközelítés szükséges (*multiple identities approach*, továbbiakban: MIA), amely a nemek közötti attitűdök további különbségeit (átfedéseit) is megjeleníti, amire a GIM ugyanakkor nem alkalmas. Nevezetesen azért, mert a prototípusok, illetve az egyes alcsoportok (*gender identity subgroups*) mellett további átfedések is megjelenhetnek.¹⁹ Kimutatták ugyanis, hogy *a*) a feministákkal való erős azonosulás, vagyis a politizált hozzáállás (ami megjelenhet például a pozitív diszkriminációhoz való hozzáállásban is) nem minden esetben zárja ki a feminitást. (Ellentétben azzal, ahogy ez Becker és Wagner progresszív azonosulóinál megjelenik.) Felhívták rá továbbá a figyelmet, hogy *b*) a női csoporttal való erőteljes azonosulás és a társadalmi helyzetükkel kapcsolatos érzékenység nem növeli automatikusan a politizált hozzáállást. Ugyanakkor kvantitatív mintájukban kimutatható volt azt is, hogy *c*) a nemi sztereotípiákkal szembeni kritikus hozzáállás leginkább a feministák körében mutatkozott meg, mégpedig azoknál, akik nem azonosulnak a nőkkel (Van Breen et al. 2017: 19). Ezek a finom átfedések egyáltalán nem jelennek meg Becker és Wagner GIM-jében.

Az eddigieket összegezve tehát beszélhetünk egyrészt a női nemhez tartozásról és külön feminitásról (nőiességről) mint egy alapvetően társadalmi konstrukcióról, másrészt pedig a női csoporttal való azonosulásról, továbbá egy olyan politizált identitásról is, amit többek között a feminizmus és a feminista kifejezések takarnak. Ezenfelül megkülönböztethetünk 4 jól elkülönülő csoportot mindkét megközelítésben, ám Van Breen és szerzőtársainak vizsgálatai rámutattak arra, hogy nem válik el olyan élesen egymástól a két fő dimenzió, mint Becker és Wagner modelljében. A kérdés tehát elsősorban az, hogy a személyes identitás és a nők csoportjával és/vagy a feministákkal való azonosulás, a tradicionális és a progresszív pólus milyen relatív viszonyban állnak egymással az én mintámban, azaz hogyan jelennek meg a fent említett „hagyományos” modellek egy elsőre homogénebbnek tűnő csoportban.

¹⁹ Ezeket az átfedéseket sok egyéb tényező befolyásolhatja még, például jellemzően a kultúra, a társadalmi-gazdasági kontextus, de a személyes életpasztalet, életút is.

Eredmények: a női kvótához való viszony

Jelen mintában a női csoporttal való azonosulás legkifejezőbbben a női akadémikusok számának emelkedésére alkalmazható vagy alkalmazandó eszközökhöz, a női kvótához fűződő viszonyban figyelhető meg (ez azonosítható a feministákkal való azonosulásban is). Ahogy említettem, ez nem jelenti azt, hogy azok, akik nem támogatják a pozitív diszkriminációt, egyáltalán nem azonosulnak a női csoporttal vagy a feministákkal, mindössze annyit, hogy a női kvóta mellett érvelőknél jóval explicitebb formában jelenik meg a csoportazonosulás is. Ezért legelőször ama fő szempont alapján, hogy fellépnek-e közösen az Akadémia szabályainak megváltoztatása érdekében vagy indifferensek a nemek és a tudomány kérdésével kapcsolatban, két nagyobb csoportra bontottam az interjúalanyokat. Azokra, akik (1) nem támogatják a pozitív diszkriminációt, illetve (2) akik *expressis verbis* a női kvóta pártján állnak.

(1) A tudós nők kiindulópontja az egyenlő feltételek megteremtésének szükségessége volt, de a legtöbben ezt kizárólag olyan eljárások segítségével képzelik el, melyekbe a pozitív diszkrimináció (női kvóta) nem tartozik bele, sőt utóbbit határozottan elleneztek is.

Akkor csak azért... mert nő vagyok, [...] nekem ez inkább nem [...] szóval a gyengéket kell segíteni, a nők meg nem gyengébbek a tudományban. Nem kérek a pozitív diszkriminációból! (22. alany, természettudós).

Én őszintén szólna nagyon nem szeretnék a női kvóta részeként bekerülni. Van annyi könyvem és egyéb, ami az akadémikusok többségével azt hiszem, hogy nagyságrendben összemérhető, hogy én nem igényelném a női kvótát (25. alany, társadalomtudós).

Ne legyen az, hogy egy kontingens miatt vesznek fel valakit, tessék megnézni a teljesítményét, ha jó, akkor jó, ha nem, nem. De nehogy már az legyen, hogy azért vesznek fel, mert én nő vagyok. Ez senkinek nem kell. Ettől sokkal inkább rátartiak vagyunk. A kvóta egy butaság (21. alany, természettudós).

(2) Mindössze néhányan voltak, akik ugyanúgy a meritumot tartották szem előtt, de felismerték a nők hátrányos helyzetét, amelyet leginkább a foglalkoztatásban tapasztaltak (lásd még az esélyegyenlőség két különböző felfogását),²⁰ emiatt pedig a pozitív diszkriminációt, mint eszközt is elfogadták volna az esélyegyenlőség elérése érdekében.

A kvóták arra jók, hogy eszükbe jusson, hogy nők is vannak a világon. Adott esetben olyanok, akik erre a pozícióra alkalmasak, vagyis, hogy emlékeztesse az ilyen helyzetben lévő túlnyomórészt férfitársadalmat arra, hogy egyáltalán nézzenek körül. Igaz, a kvótának megvan az a veszélye, hogy bizonyos esetekben kontraszelektívvé válik. De azt hiszem, hogy az előnye nagyobbak, mint a hátrányai (1. alany, társadalomtudós).

Teljesen mindegy, hogy minek nevezzük, de egyértelmű számomra, hogy egyrészt sokkal nehezebb egy nőnek az elejétől kezdve végig felfelé eljutni egy bizonyos pontra, mint a férfiaknak. Ezen valami módon segíteni kell, lehet akár pozitív diszkrimináció is, nekem tényleg mindegy, minek nevezzük (3. alany, természettudós).

²⁰ Az esélyegyenlőségnek két különböző felfogása lehetséges, a liberális és a radikális megközelítés. A kettő közötti legnagyobb különbség abban áll, hogy az egyenlő esélyek megteremtéséhez utóbbi (a tisztességes eljárások mentén) a pozitív diszkrimináció igénybevételét is támogatja (lásd még Nagy 2005: 52).

Miután a női csoporttal való azonosulást nem lehetett csak a pozitív diszkriminációhoz való viszony mentén értelmezni és beazonosítani, főleg, mivel a női akadémikusok számának növelésére irányuló törekvések másféle eszközökkel is párosulhatnak (például az Akadémia választási szabályának megváltoztatása), az elemzés során világossá vált, hogy cizelláltabb módszerre lesz szükség. A női csoporttal való azonosulás alacsony vagy magas foka mentén létrehozott további dimenziók első körben a GIM alapján körvonalazódtak. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a jelen tanulmányban bemutatott és alkalmazott GIM csak a csoportosítást segítette, az elkülönített kategóriák szükséges, de nem elégséges módon alkalmazhatók a saját mintámban (főleg mivel kvalitatív vizsgálatot végeztem). Ezért a GIM-típusok nem fedték le az általam vizsgált csoportban megjelenő összes lehetőséget. A létrejött típusok ezért a fent kifejtett modellek, megközelítések (MIA) és a saját következtetéseim alapján jöttek létre.

Az interjúkat elemezve egyértelműen láthatóvá vált: annak ellenére, hogy a vizsgált tudósok hasonló családi háttérrel (diplomás szülők/támogató szülők), azonos tudományos címmel (MTA doktora) rendelkeztek, sőt a történelmi kontextus (államszocializmus) miatt hasonló lehetőségeik voltak, és karrierjük során ugyanazon politikai-ideológiai alapú akadályokkal szembesültek, sok kérdésben mégis eltérően vélekedtek a nők társadalmi szerepeinek egyes vonatkozásairól. Ezért először hasonló módon voltak csoportosíthatók, mint a nők egy nagyobb és diverzebb populációjában (ahogy Becker és Wagner GIM-jében és a Van Breen és munkatársai által alkalmazott MIA-ban megjelent).

A gender identity model alapján kialakított csoportok

Ahogy említettem, először négy fő csoportot alkottam a GIM segítségével. Ennek során egyértelmű volt, hogy a mintában a „tradicionalis” elnevezés kizárólag a családi szerepekre, és nem a karrierre vonatkozik. A családi életükben a hagyományos szerepeket preferáló tudós nők életpályája tehát az úgynevezett „kettős kötődésű” karriermodellel írható le, amely azokat a nőket jellemzi, akik a „családi karriert” és a „munkaerőpiaci karriert” egyaránt fontosnak tartják (Koncz 2016). A női csoporttal való azonosulás (*gender identification*) az általam vizsgált mintában is lehetett alacsony vagy magas szintű, míg tartalma szerint hagyományos vagy progresszív (vö. Becker és Wagner 2009).

(1. típus) Ebben a csoportban a női csoporttal való azonosulás magas szintű, míg tartalma szerint hagyományos és progresszív egyszerre. Ez az általam vizsgált tudós nők esetében azt jelenti, hogy míg az anyaszerepet illetően teljesen a hagyományos női szereppel azonosulnak, a tudományos területet és a karriert érintően progresszívek („kettős kötődésűek”).

(2. típus) A következő csoportban a női csoporttal való azonosulás szintén magas szintet mutat, de jellege szerint hagyományos/tradicionalis. Náluk minden szerepben (otthoni munka és karrier) elkülönülnek a férfias és a nőies attitűdök. Tehát a horizontális szegregáció jelenségét (főként a vezető pozíciókat és a munkához való viszonyt illetően) természetesnek és szükségesnek vélik. Szerintük a nemek foglalkozás szerinti elkülönülése nem természetellenes, mert a nőknek és a férfiaknak mind biológiai, mind társadalmi okokból eltérő kompetenciáik, lehetőségeik vannak (Koncz 2011). Hozzáteszik ugyanakkor, hogy semmiképpen nem válhatnak ezek a csoportosítások társadalmi hátrányokká (lásd alább: „esszencialista azonosulók”).

(3. típus) A harmadik csoportba tartozók szintén fellépnek a nőiségre alapozva egységes csoportként, de ők már a jelenlegi megoszlásokkal szemben is megnyilvánulnak. Náluk a női csoporttal való azonosulás szintje ugyancsak magas, de tartalma szerint már kizárólag progresszív („progresszív azonosulók”).

(4. típus) Az utolsó csoport tagjai teljesen indifferensek a nemek kérdésével kapcsolatban. A női csoporttal való azonosulás náluk rendkívül alacsony szintű, míg jellege szerint progresszív. Az ide tartozók leginkább a klasszikus egyenjogúság hívei (lásd alább: „klasszikus egyenjogúsági” típus).

E kategóriákat főként az esszencializáló diskurzus és a nemi sztereotípiák, ezek részbeni vagy teljes elutasítása, a politizált attitűd, illetve a „normaszegés” és az atipikus szerepvállalások kérdései mentén tovább részleteztem. Így végül nemcsak a fenti négy típusba, de öt jól elhatárolható csoportba/modellbe lehetett sorolni a vizsgált tudósokat, amelyek végül kirajolták a tudósok különböző típusait. Az alább felsorolt öt új csoport közös vonása, hogy a tagok elmondásuk alapján nem érezték soha, hogy nőként bármiféle hátrány érte volna őket a tudományos pályán. Ezenfelül mindegyik interjúalany egyetért abban, hogy a tudománypolitikát, mely például a vezetői szerepek vagy az akadémiai választás alapjaként szolgál, határozottan el kell választani a tényleges tudósi teljesítménytől, vagyis a „tiszta tudománytól” és a kutatómunkától.

A többféle női identitás alapján létrehozott típusok a tudós nőknél

1. csoport: a „kettős kötődésű” típus

Az első csoportba azokat a tudósnokeket soroltam, akik alapvetően tradicionális felfogásúak a nő családon belüli szerepét illetően. Egyrészt igazak rájuk azok a csoportjellemzők, amelyeket a GIM írt le a tradicionális női szerepeket preferálók körében, hogy sok szempontból támogatják a nemi *status quót* (Becker és Wagner 2009). Másrészt a karrier és a tudomány tekintetében nem tesznek különbséget nők és férfiak között. Utóbbi szempont alapján tehát progresszívek, az egyenlőség hívei. Ebből kifolyólag az akadémikusi vagy a vezető szerepeket általában fontosnak vélik. Az e típusba tartozó interjúalanyok elfogadják és számolnak azzal a ténnyel is, hogy a nőknek sokkal többet kell dolgozniuk akkor, ha a férfi kollégáikhoz hasonló elismerést szeretnének kivívni maguknak, elsősorban abból kifolyólag, mert szerintük a családban a nőknek „kell” elvégezniük a munka nagy részét, ami számukra teljesen természetes:

A nőknek kell ugye a ház körül a legtöbbet dolgozni. Az én életemben is úgy adódott, hogy 10 férfit szolgálok pillanatnyilag, [...] a férjemet, a három fiamat és a 6 fiúunokámat. Ha nem tanultam volna meg szorgalmasan dolgozni gyerekkoromban, akkor bizony most elég nehéz helyzetben lennék (10. műszaki tudományok doktora).

Tehát gyakorlatilag én azt tartom, hogy egy normál női munkához hozzátartozik, hogy a gyereket én viszem a bölcsődébe (23. alany, természettudós).

Teljesen mindegy az életmű szempontjából, hogy egy vagy másfél évet otthon vagy. Én ezt így akkor megpróbáltam kiélevezni. Én például ezt az anyaszerepet nagyon nagyra és fontosnak is tartottam. A tudományos karrier [...] persze fontos az is, de az ember életében nem ez a legfontosabb (27. alany, társadalomtudós).

Hangsúlyozták azt is, hogy bár szükséges számukra a család támogatása, mégis úgy vélik, ha a női szerepből adódó többletfeladatok problémát jelentenek egy nőnek, azt semmiképpen sem az Akadémiának kell megoldania, és semmi esetre sem a pozitív diszkrimináció a megfelelő módszer, hanem az ilyen nehézségeket az életpálya jóval korábbi szakaszában kell kezelni. Főleg amiatt, mert egy ponton túl már senkit nem érdekel, ki hogyan, milyen áldozatok árán jutott el az akadémiai doktori vagy akadémikusi szintig.

Természetesen közben neveltettem a fiaimat, akiknek a véleménye szerint nekik nem sok hátrányuk volt abból, hogy én közben ennyi minden mást csináltam, de az éjszakák hosszúak, és én viszonylag keveset alszom. Úgyhogy akkor nyugodtan tudtam bármit csinálni. [...] A magam részéről a női szerepet nagy örömmel töltöttem be, és nem tudok negatívumokról beszámolni (10. műszaki tudományok doktora).

Végső soron mindez visszatükrözi azt a magyar társadalmat még a mai napig is jellemző kettős elvárást, miszerint a nő dolgozzon, ugyanakkor egymaga töltsse be a családját és feleség tradicionális szerepét is (Haraszty, idézi: Faragó 2000: 27). E csoport tagjai többségben természettudósok.

2. csoport: az „esszencialista azonosulók” típusa

A második csoportba azokat a tudósnőket soroltam, akik úgy tartják, jelentős és alapvető különbség van nők és férfiak között abban, ahogyan a feladataikat ellátják, és ahogy a preferenciáik és értékítéleteik kialakulnak az életükben. Úgy vélik tehát, ez a „másság” nemcsak a családi életben, de a közéletben ugyanúgy megvan a nők és a férfiak között. E csoport tagjai azt vallják, hogy a vezetés alapvetően nem női feladat, sőt a nők természetük alapján eleve nem is akarnak vezetői lenni. Az akadémikusság kérdéséhez eltérően állnak hozzá, de jellemzően nem tartották sem célnak, sem igazán lényeges dolognak.

Nekem az az érzésem, hogy a kolléganők nem olyan törtetőek. Mi nők jobban elvagyunk a saját kis kényelmes laborunkban, és az ilyen pluszkihívások, amik egy vezető pozícióval járnak, bennünket nem boldogítanak, hanem pluszfeladatot jelentenek, amit nem biztos, hogy olyan nagy lelkesedéssel akarunk (23. alany, természettudós).

Kérdés, hogy a vezetői pozíciókra való kiválasztás tekintetében miért figyelhető meg a leírt minta: vajon azért, mert a társadalom nem hagyta a nőket érvényesülni, nem fogadta be őket egyenlőként, vagy mert a nők maguk sem törekedtek különösebben magas pozíciókra. Ezt nehéz vizsgálni. Valószínűsíthető, hogy valamennyire mindkét tényezőnek lehet ebben szerepe.

Ez két irányból fogja vissza a nőket, persze a társadalom nem kéri fel őket vezető szerepekre, másrészt ők sem akarnak vezetői lenni, mert még mindig stigma van rajtuk akkor: hogy karriérista, kemény vezető nő, és „jaj, csak női főnököm ne legyen”. De nyilván egy nőnek egy kicsit asszertívebbnek kell lennie, ha el akar vinni például egy kórházi osztályt. És ha asszertív, az már a nőiességen ejt csorbát (20. alany, bölcsészettudós).

Megfigyeléseim szerint a vezetői szerephez való eltérő hozzáállás nem a férfiak és nők biológiailag determinált, velük született különbségein alapul elsősorban, hanem a személyiségből fakadó karakterjegyeken, egyéniségen és a szocializáción.

Én saját példám, hogy soha nem akartam vezető lenni, van nekem elég bajom, nem hiányzik, hogy még másét is nekem kelljen megoldani. [...] És hogy ülésekre járjak, meg döntsek emberek sorsáról, hogy alkalmazom, nem alkalmazom, beteg, nem beteg stb., ez tőlem távol áll (21. alany, természettudós).

A másik indítékom, hogy nem fogadtam el a tanszékvezetői állást, az volt, hogy akkoriban leépítések voltak, és el kellett volna küldeni kollégákat, szóval ezt így nem tudtam volna emberileg vállalni (16. alany, társadalomtudós).

A szakirodalomban a nőkkel társított megértő, intuitív, empatikus, mások érzelmeire figyelő, szentimentális és konfliktuskerülő attribútumokat a sikertelen vezetéshez kapcsolják. E típus tagjai mind egyetértettek abban, hogy a nők kiválóak tudósoknak, kutatóknak, de vezetőnek nem. Szorosan kapcsolódik ehhez az a pszichológizáló magyarázat is, amely a nemekhez kötődő bizonyos jellemvonásbeli összeférhetetlenségekkel magyarázza a társadalmi szerepek különbségeit. Például mit is jelent jó vezetőnek, akadémikusnak, rektornak, fizikusnak stb. lenni? E mítosz alapján a jó vezető, fizikus, rektor képéhez szinte kizárólag a férfias, férfiasnak mondott vagy a férfiakra jellemző tulajdonságok kapcsolódnak. Ez pedig mindenképpen ellentétes azzal a kérdéssel, hogy „Mit jelent nőnek lenni?”. A vezető szerepekhez kapcsolódóan a „*think manager, think male*” (TMTM) kifejezés vált ismertté (Ryan, Haslam, Hersby és Bongiorno 2011). Ugyanakkor, miután véleményük szerint a nők eleve nem is akarnak vezetők lenni, tagadták, hogy ezen a téren valódi konfliktus lenne a két nem között.

Én például egy nagyon jó második ember vagyok, ötleteket adok, stb., de nem biztos, hogyha eggyel feljebb lépnék, azt a fajta vezetői attitűdöt az én kapacitásom ki tudná magából termelni (24. alany, bölcsészettudós).

Az egyik akadémikus interjúalany, aki e kategóriát szinte ideáltipikusan jeleníti meg, Deborah Tannen különbözőségteóriáját tartja elfogadhatónak. Kitért többek között arra is – pszichológiai és pszicholingvisztikai kísérletekre hivatkozva –, hogy szerinte a férfiak és a nők más stratégiákat alkalmaznak gondolkodásukban és kommunikációjukban. Úgy véli, a nők velük született tulajdonsága, hogy számukra mindig is a kapcsolatok és a barátságok kiépítése a legfontosabb. Állítása szerint ez már az óvodában is megfigyelhető, ahol

a lányok titkokat, játékokat osztanak meg egymással, stb. Viszont a fiúk már akkor is veszekednek, versengenek, így korán kialakul köztük egy hierarchia. Nemcsak abban, hogy van egy alfáhim, hanem azon alul is van egy alá-főlé rendeltségi viszonyrendszer. A fiúk esetében tehát minden kommunikáció mögöttes célja, hogy kiderüljön, ki az, aki a domináns szerephez juthat. És így van ez a nőkkel való viszonyukban is. Ha például egy házaspár eltéved, akkor mindig a nő az, aki megkérdezi, merre kell menni, a férfi soha nem kérdez ilyet, mert akkor már alárendelt szerepben lenne (4. alany, társadalomtudós).

Tannen a *You Just Don't Understand* című sok kritikát kiváltó munkájában foglalta össze a férfiak és a nők közötti vélemezett különbségeket, melyeket 6 csoportba osztott. A könyv gondolatai valamilyen formában mindegyik interjúalanynál megjelentek e csoportban,

melynek tagjai alapvetően hasonló módon kategorizálták a nőkre és a férfiakra jellemző tulajdonságokat. Tannen az általa alkotott kategóriákkal a két nem alapvető másságát állította egymással szembe. Így olyan ellentétpárokat sorolt fel mint (1) függetlenség (férfiak) – intimitás (nők), (2) megértés (férfiak) – tanács (nők), (3) információk (férfiak) – érzelmek (nők), (4) versengés (férfiak) – támogatás (nők), (5) parancs (férfiak) – javaslat (nők), végül a (6) konfliktus (férfiak) – kompromisszum (nők). Tannen álláspontja szerint például a férfiak függetlenebbek, egymással versengenek, míg a nők az intimitást és az érzelmeket részesítik előnyben. Emellett a férfiak gyakran alkalmazzák a konfrontációt megoldási eszközként vita- vagy egyéb élethelyzetben, ezzel is közvetítik és alakítják társadalmi státusukat (Tannen 1991). Ezek a fent felsorolt ellentétpárok tovább bővítik a nemekkel kapcsolatosan már jól ismert és megcsontosodott bináris oppozíciók sorát (mint amilyen például a nő: érzékenység, empátia, anyag, test, irracionális, versus férfi: ész, logosz, forma, irányító, logika, racionalitás). Ha pedig abból indulunk ki, hogy a férfiakról alkotott sztereotípiához tartozó tulajdonságok sokkal inkább lefedik a vezetőről alkotott képet, akkor ez megmagyarázza, miért is gondolja úgy a nők (és férfiak) nagy része, hogy a vezetői szerep alapvetően nem nőknek való.

Az nem ment volna nekem, hogy ilyen tanszéki konfliktusokat kezeljek. Az mindig inkább az autoriter férfiak területe (8. alany, bölcsészettudós).

Én úgy érzem, hogy ha ambicionáltam volna bármiféle vezetői pozíciót, azt el tudtam volna érni. De nekem meggyőződésem, hogy a nők jó része ezt nem szeretné. Nem is tud elég hatékony lenni. Tehát ez más, mint amikor egyszerűen csak a tudományos teljesítményt kell elismerni. Ott elvárom, hogy elismerjék a nőket is. De a vezetői pozíció az más, nem tudom, hány nő akarja ezt. Szerintem nem sokan (4. alany, társadalomtudós).

Őket alapvetően a „hagyományos azonosítókkal” lehetne párosítani, miután erősen azonosulnak a nőekkel, ám az esetükben mégsem zárható ki a feministák bizonyos csoportjával való azonosulás sem. A MIA (*multiple identity approach*) egyik előnye, hogy rámutat, a nőekkel való azonosulás lehetséges anélkül is, hogy ez szükségszerűen politizálódáshoz vezetne. A nőiesség ilyen megkülönböztetését támasztja alá továbbá a genderirodalom és maguk a feminista mozgalmak. Ugyanis a feminizmus egyes ágai erősen hangsúlyozzák a nőiességet, mint a férfiaktól való pozitív megkülönböztetés területét (például a különbség feminizmusa), míg más ágai (ahogy ez a 4. csoportban megjelenik majd alább) aláássák a nőiességet (Van Breen et al. 2017). Így megállapítható az is, hogy az e csoportban szereplő tudós nők hozzáállása sok szempontból leginkább a posztfeminizmus alaptételeivel írható le. Eszerint pozitívan meg kell erősíteni a két nem különbözőségét, és el kell ismerni a nők individuális másságát is (Kádár 1994).

A legtöbben abban is egyetértenek, hogy az alapvető különbségeket olyan további tényezők is felerősítik, mint amilyen például az, ha egy nőnek kisgyereke van. Ez utóbbi szerintük eleve kizárja, hogy egyúttal jó vezető is legyen.

Egyébként nem vagyok benne olyan biztos, hogy a lányok olyan nagyon akarnának vezetők lenni. Mert, ha főnök vagy, akkor neked minden egyes olyan ülésen, összejövetelen, ahol a főnökökkel kell viaskodni, ott kell lenned. [...] Mindig ott kell lenni, mert ha nem vagy ott, akkor nincs, aki megvédje az embereidet. És ezt nem minden nő tudja megoldani. A gyerekekkel nagyon sok munka van és annak mindig prioritása van náluk (21. alany, természettudós).

Ezt támasztotta alá az a tudós nő is (29. alany, természettudós), aki saját tapasztalatai alapján kijelentette, hogy 100%-os munkát csak addig tudott végezni, ameddig nem jött egy telefon, hogy lázas a gyermeke. Ilyen és ehhez hasonló esetekben ugyanis hiába küldött volna el valakit érte maga helyett, anyaként a gondolatai már nem a munka körül forogtak, és ez a vezetésben jelentős hátrányt jelent(ene). Mindannyian megerősítették azt a (szexista) mítoszt is, miszerint a nők és a férfiak velük született, eltérő személyiségjegyei a feladatokhoz, munkához való viszonyukban is megmutatkoznak.

A férfiak hamarabb a falra másznak attól, hogyha például az irodai terhek rájuk zuhannak. A nők inkább elvállalják, mint a férfiak. Talán azért is, mert a nők eleve tudják, úgy nőnek fel, hogy a kijelölt kapuk között kell átmenniük, megtalálni a kikapukat, mert különben nem jutnak előre. Hát a családban is ezt gyakorolják. A nők a családban élik ki a hatalmat. Ez egy tipikus női tulajdonság (21. alany, természettudós).

Ebből számomra az is kitűnik, hogy bár az interjúalanyok a nők veleszületett, „tipikus” tulajdonságaira hivatkoztak, mégis elismerték, hacsak közvetett módon is, hogy ezek inkább „tanult” tulajdonságok (vö. „megtanulták”, „kapuk között kell átmenniük” [21. alany, természettudós], „a nőiességen ejt csorbát” [20. alany, társadalomtudós]). E kategorizációk sokkal inkább a társadalom ismert és tanult kódjait, filozófiáját, meggyökeresedett előítéleteit tükrözik, és nem feltétlenül alapulnak a biológiai különbségeken. Legtöbben e csoportban azt is elmondták, hogy karrierjük során a legfőbb céljuk mindig is az volt, hogy ne szakadjanak el a kutatástól. Sőt voltak köztük olyanok is, akik azzal érveltek, hogy szerintük a férfiaknál az érvényesülés szorosabban összefügg az önbecsüléssel (lásd még a hegemon maszkulinitást és a „libido dominandi” jelenséget, vö. Hadas 2002). Tapasztalatuk szerint a férfiak még akkor is örömmel élülnek egy-egy bizottságban, amikor azt ők már elpazarolt időnek érzik. Ráadásul minden esetben kihangsúlyozták azt is, hogy ők nem vezetőtipusok, ellenben sok férfi már attól nagyon boldog, ha „főnök” lehet.

Úgy érzik, akkor végre a helyükön vannak. A nőknek ez sokszor inkább terhet jelent (8. alany, bölcsészettudós).

Közös e csoport tagjaiban, hogy úgy vélik, ez a másság teljesen jól megfér egymás mellett, hiszen a nők és a férfiak alapvetően különböznek egymástól, de ez nem jelenti számukra azt, hogy amit ők képviselnek, az kevésbé értékes, csak egyszerűen más. A nőknek szerintük egyedül a tudományos pályán, és nem a vezetői szerepekben kell bizonyítaniuk.

Nos, szerintem a tudományos kommunikációban pontosan azt kell bemutatni, hogy mi vagyunk a jobbak. Tehát a mi elméletünk a jó elmélet, és ennyi, a határokat így kell leépíteni (4. alany, társadalomtudós).

Megfigyelhető, hogy ezekben az esetekben az esszencializáló diskurzus egyértelműen a kultúránk szerves részévé vált bináris oppozíciókon alapszik. Ezek az ellentétpárok pedig a nemek közötti egyenlőtlenségeket természettől való, vagyis biológiai okokra vezetik vissza, ezzel megváltoztathatatlanak, sorsszerűnek és determinisztikusnak ítélték őket (Czibere 2014). E fejtegetések szerint a „test nemi/szexuális létező, a szexualitás koextenzív a létezéssel, minden mozzanatát áthatja a nem. A nemi különbség megjelenik mind az észlelés, mind a tapasztalat, a kifejezés, a mozgás stb. során” (Maurice Merleau-Ponty, idézi

Joó 2010: 68). Eszerint a két nem esszenciálisan, tehát nemcsak biológiailag, de erre épülve pszichológiailag és szociális szerepeiket illetően is különbözik egymástól. Ez az oka ebben az érvrendszerben, hogy a legtöbb nemi sztereotípiát és a „férfivilág” (például a tudományos fórumok) rendi zártsága még a jogi egyenlőség deklarálása után sem változott meg teljesen. A nőkkel kapcsolatos sztereotíp, általános „tudás” ugyanis a nyelvben, a mindennapi diskurzusokban, a szövegekben, a médiumokban stb. ugyanúgy tovább él, és még ma is a természettől való különbségekkel indokolja a tradicionális férfi-nő hierarchiát, a munka nemek szerinti szegregációját.

Összefoglalóan kijelenthető az idesorolt tudósokról, hogy nagyfokú különbséget tapasztaltak a nők és a férfiak munkához, vezetéshez való viszonyulásában. Ebből kifolyólag véleményük szerint a nőknek és a férfiaknak olyan szerepeket kell vállalniuk a társadalomban, amelyek ugyan nem állnak eleve hierarchikus viszonyban egymással, de mégis különbözőek. Koncz Katalin állítása szerint a nőknek és a férfiaknak mind biológiai, mind társadalmi okokból eltérő kompetenciáik vannak, ezért a nemek szerinti elkülönülés a foglalkoztatás természetes következménye. Úgy véli, a társadalmi egyenlőtlenségeket csak azok a munkaerőpiaci mechanizmusok okozzák, amelyek e különbségeket társadalmi hátránnyá formálják (Koncz 2011: 74) és leértékelik. A legtöbben ezen a csoporton belül külön kiemelték, hogy a nőknek nem olyan értelemben kell tudósnak lenniük, mint a férfiaknak.

Ha belegondolok, az igazán sikeres nőkről hányan mondják, hogy: ej, ez a nő kicsoda arrogáns, ezt a nőt nem venném soha feleségül. És mi nők lehet, hogy ezt sem szeretnénk magunkra ráhúzni (4. alany, társadalomtudós).

A nagyon erőszakos nő, az kétségtelen, hogy nagyobb ellenszenvet vált ki, mint a nagyon erőszakos férfi. Mert a nőiséggel, legalábbis, amire ezalatt asszociálnak, azzal mondjuk, nehezen jön össze, hogy valaki nagyon erőszakos. De szerintem egy jó vezetőnek nem kell erőszakosnak lennie. Nem kell kopognia a keménységtől. Az nem feltétel. De az biztos, ha egy nő olyan, akkor kevésbé tekintik nőnek. Míg egy férfi attól még férfi marad, sőt, ha nagyon erőszakos, még akkor is (5. alany, természettudós).

Emellett megemlítették a *token* szerepével járó dilemmákat és a modellek hiányából fakadó problémákat:

Mi marad, ha nincs olyan magatartási minta, amit követhetnek a nők? Akkor az egy nagyon egyéni életút. Akkor vagy az van, hogy a férfi magatartásmintát veszem át, és mindenkin átgázolok. Vagy az, hogy a női pályákon próbálok érvényesülni, ami az én ambícióimmal végképp nem volt összeegyeztethető (16. alany, társadalomtudós).

E csoportban leginkább akadémiai doktorok szerepeltek, de egy-két akadémikus is előfordult.

3. csoport: a „progresszív azonosuló” típusa

Az e típusba sorolt kutatók véleménye szöges ellentétben áll az előző csoportéval. Kifejezetten tagadják azt a pszichológiai elméletet, mely szerint a fiúk és lányok érdeklődése teljesen más lenne. Egyetértenek azzal, hogy az ilyen vagy ehhez hasonló esszencialista érvelések és elméletek tartják fenn még ma is azt a nemi alapú hierarchiát, amin változtatni szeretnének.

Szerintük azért tesznek szert erre a szerepre, mert erősítik azt a feltételezést, hogy az egyes csoportok tagjai lényegileg mások (Phillips, idézi Kovács és Szabó 2017: 44). Álláspontjuk szerint a nemek társadalmi szerepein alapuló különbségek nagy része kizárólag a nevelés és nem a biológia függvénye. Éppen ezért tagadják azt az előző csoportban egyöntetűen osztott véleményt, miszerint a nő nem alkalmas vezetőnek. Esetükben a női csoporttal való azonosulás magas, és az akadémikus nők arányának emelését fontos célnak tartják. Így ők a MIA alapján teljesen lefedik a kettős azonosulók típusát, vagyis azokat, akik mind a nőkkel, mind a feministákkal egyaránt erősen azonosulnak.

Az a fura, hogy olyanokat is mondanak, azért nem ajánlanak nőket ilyen-olyan pozícióba, meg hogy miért fogynak el a piramis tetejéről, mert azt a nők nem is akarják igazán. Hát ezt én nem gondolom így. Nyilván van, aki azt mondja, hogyha egy 5 gyerekes családot akar inkább [...], de igazából még ez sem kizáró, van, aki 4 gyerekkel is jó tudós, jó vezető, megoldja, [...] én nem tudom ezt elfogadni, hogy a nők nem is akarják, ez nem igaz (7. alany, természettudós).

Mind hozzátették azt is, hogy a nők ugyanúgy alkalmasak bármilyen, eddig férfiak által kisértített szakmában érvényesülni. Az idesorolt interjúalanyok véleménye szerint a kulturális kódok, a társadalom hagyományos szemlélete az esélyegyenlőtlenség elsődleges forrása, és kizárólag ezek vezetnek az öndiszkriminációhoz, önsztereotipizáláshoz, sztereotip fenyegetettséghez (Steele és Aronson 1995).

Sokkal később pedig, mostanában, amikor egy lányok napján összejöttünk más kollégánokkal, derült ki, hogy akik ott ültünk a kutatóközpontból, és már mind fizikusként voltunk jelen senior pozícióban, az ötünk közül négyen nem fizikusnak mentünk tanulni anno [...] az volt bennünk, hogy biztos nem nekünk való [...] szóval ezért legtöbben elmentünk inkább vegyész szakra (9. alany, természettudós).

Egy lánynak kisebb volt az önbizalma ahhoz, hogy akkoriban a fizikának csak úgy nekivágyjon. Ötünk közül egy lány volt csak, aki mégis fizika szakra ment nő létére, de ő azt mondta, csak azért, mert neki a fizikatanár azt mondta, hogy ne menjen, ez nőknek nem való, erre ő: „majd ő megmutatja, hogy ő csak azért is” (9. alany, természettudós).

Ahogy látható, ők azok, akik leginkább sürgetnék a gyors változást, vagyis a nők arányának mielőbbi emelését mind a vezetői, mind az akadémiai tagságot illetően. Ám ezt a célt elérni a legtöbben e típusban sem a női kvótával, hanem egyéb eszközök igénybevételével tartanák elképzelhetőnek.

Az nem mondom, hogy pozitív diszkrimináció kell, hogy bejussanak az Akadémiára, de legalább negatív ne legyen (6. alany, természettudós).

Mert jó, alapvetően én azt elfogadom, hogy gondolni kell a karrierre, tehát hogy lehet a karrierhez jutáshoz közben segíteni, programokkal, korhatárokkal. De ennek majd talán 20 év múlva lesz az Akadémián eredménye. Na de addig is valamit meg kellene oldani. Én tudom, hogy van sok olyan nő, aki bőven megüti a mércét, és van olyan, mint sok akadémikus férfi. Úgyhogy én meg is fogadtam, hogy csak nőket jelölök most is²¹ Ugyanis nagyon egyszerű ez, a férfi kollégáknak is mondom, nőket javasoljatok, csak ez a megoldás, csak ez van (7. alany, természettudós).

21 Az akadémiai tagok választása jelölés alapján történik. „A tagjelölést az Akadémia tudományos osztályai végzik. Tagjelölteké azok válnak, akik elegendő számú ajánlást kaptak a hazai akadémikusoktól”, lásd: A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény. Interneten: [https://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademiai_szabalyozasok/ALAPSZABALY_EGYSEGES_2015.07.21_honlapra_\(2\).pdf](https://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademiai_szabalyozasok/ALAPSZABALY_EGYSEGES_2015.07.21_honlapra_(2).pdf) (letöltve: 2020. szeptember 10.).

Meglátásuk szerint a nők alacsony aránya az Akadémián elsősorban azért maradhat fenn, és termelődhet újra a meglévő egyenlőtlenség, mert ezek a helyek hagyományosan mindig is a férfiak számára voltak fenntartva, akik a legtöbb pozícióban (főleg a vezető szerepeket illetően) egymást választják újra.

E csoportban volt az a néhány tudós nő is, akik szerint a meritumon alapuló női kvóta is megoldás lehetne (szemben a többivel, lásd még a kettős felosztást fentebb). Álláspontjuk szerint a pozitív diszkrimináció ezen eszköze azért lenne szükséges, hogy ne morzsolódjon le az akadémikusnak alkalmas tudós, csak azért, mert biológiailag nő, és mert még mindig – ha csak közvetetten is – a hagyományos férfi-női különbségeken alapszanak a szervezetek szabályai, például a Magyar Tudományos Akadémia választási rendszere. Elsősorban azzal érveltek, hogy miután a női-férfi családi szerepek egyenlőtlenek, a nők eleve hátránnyal indulnak, tehát pontosan ezt az esélyegyenlőtlenséget kellene áthidalni valamely jogi, felülről szervezett lépéssel.

A férfiak és a nők nem egyenlőek azért, hogy a gyerekszülés a nő feladata, ami ugye magában foglalja azt az időszakot, amíg terhes, aztán utána a pici baba ellátását. Ez annyira igazságtalanná teszi – már én a tudósokról beszélek általában –, tehát ez abszolút igazságtalan helyzet, és itt nem is lehet elképzelni azt, hogy ha nem csinálunk semmit, akkor valamiféle igazságosság legyen. Valami módon segíteni kell ezeken a fiatal nőkön, akik úgy gondolják, hogy nagyon érdekli őket a tudományos pálya, de ugyanúgy nagyon szeretnének családot is. És ez igazán normális, ugye? (3. alany, természettudós).

És az, amit én látok, az konkrétan olyasmi, hogy egy fiatal nő elkezd dolgozni és van egy gyereke, odáig minden rendben van. Akkor van gond, ha 20–30 éves kora között megkap egy ilyen nagyobb programot, és akkor az elé a választás elé van állítva, hogy lesz egy második gyereke, vagy folytatja, és ez az embertelen [...] szóval ez borzasztó (9. alany, természettudós).

A női kvóta az említett három esetben sem kritikátlanul került az előtérbe, hanem egyfajta szükséges, pragmatikus megoldásként. Hozzá kell még tenni, hogy ebben a csoportban kizárólag akadémikusnők szerepeltek. Így feltételezhető, hogy az akadémikusnők nagy része különösen nagy felelősséget érez a női akadémikus arány emelkedésének elősegítésében. Jobban átlátják az esélyegyenlőtlenséget, részesei a folyamatnak.

Itt látható az is, hogy a feministákkal való nagyobb azonosulás már egy radikálisabb, kollektív fellépés támogatásához is vezetett, illetve jellemző az erős kritikai attitűd a nemi sztereotípiákkal szemben (Van Breen et al. 2017).

4. csoport: a „klasszikus egyenjogúsági” típus (progresszív nem azonosulók)

Külön kategóriát alkotott az a néhány interjúalany, akik szerint a tudományban nem kell azzal foglalkozni, hogy ki nő és ki férfi. Mindannyian kiemelték, hogy ők nem a nők, hanem kizárólag saját maguk és a tudományuk képviselőiként vannak jelen a szakmában. A női csoporttal való azonosulás náluk a legalacsonyabb. Kizárólag a jogi egyenlőséget hangsúlyozták, ezt elegendőnek tartják a nők számára is. Ők inkább a szakmában dolgozó férjükkal/férfiakkal éreznek hasonlóságot, vagy egyáltalán nem foglalkoznak a nem kérdésével. E modellben tehát egyértelműen tetten érhető a „férfiasnak” számító foglalkozási identitással való azonosulás (Becker és Wagner 2009). A GIM „progresszív nem azonosulói” (a többdimenziós modell, az MIA alapján az „alacsony azonosítók”) sem a nőkkel, sem a feministákkal nem azonosulnak. Bár a feminizmus ama ágával már összekapcsolható, amely aláássa a nőiességet

és csak a jogegyenlőséget (klasszikus egyenjogúságot) hangsúlyozza. Éppen emiatt mind-egyikük kifejezetten ellene van annak, hogy a genderkérdés egyáltalán előkerüljön a tudomány területén. Határozottan állítják, hogy a nemiség a tudományban egyáltalán nem releváns. Emiatt számukra az is teljesen indifferens, hogy hány női akadémikus van.

Nekem ez a „Legyenek nők is akadémikusok!” kezdeményezés nem tetszik. Mert én azt gondolom, hogy nem táncolni akarnak, hát teljesen mindegy, hogy ki férfi és ki nő az Akadémián. Ha igazán gendersemlegesek lennének, akkor kérdésnek sem szabadna lennie annak, hogy hány férfi és hány nő van. Hát az legyen akadémikus, aki egyrészt ambicionálja, másrészt, aki méltó erre, és teljesen mindegy, hogy férfi vagy nő (22. alany, természettudós).

Úgy vélik, a számok félrevezetőek, mivel kizárólag a teljesítmény mérvadó. Ebből kifolyólag azt sem tartják problémának, hogy kevés nő van az Akadémián. Sőt azt is hangsúlyozták, hogy ha a nők igazán tehetségesek a szakmájukban, akkor a kevés szám éppúgy elegendő a modellszerep-alkotáshoz. Egyöntetű véleményük szerint degradáló és kontraproduktív, ha csak amiatt kerül valaki bármilyen előnyhöz, mert biológiailag nőnek született. Következtetésük szerint a társadalmi nemek kérdésköre hátrányosan érinti azokat a nőket, akik csak kutatóként akarnak számottevőt és jelentőset alkotni:

Én például megnéztem egy női témájú konferenciát, és kizárólag női előadók voltak. Én nem szorulok ebbe az önmagunkba zárt gettóba. Mert akkor magunk csináljuk az üveglapot. Tehát én a klasszikus egyenjogúság gondolatkeretében maradtam. Lehet, ez retró dolog, de nem vagyok híve a pozitív diszkriminációnak, a nőiséget kidomporító vagy hangsúlyozó külön feminista filozófiának. De persze ez is egy megközelítési mód. De engem ne tessenek mint nőt sem akadémikusként, sem konferencia-előadóként elővenni (25. alany, társadalomtudós).

Véleményük szerint a tudományban nem kell megkülönböztetni a női és férfi tudóst. Tapasztalatuk alapján semmi hátrány nem érte őket a nemük miatt, mert kizárólag a publikációk és az eredmények alapján ítélték és ítélik meg őket. Ugyanis, ha egy magyar név szerepel külföldön valamely tanulmányon, a külföldi olvasóknak az sokszor semmit nem mond a szerző neméről:

Mert, ha nem ismert az ember, gyakorlatilag teljesen mindegy, mi a neve, ennél fogva a neme is az. Ez pedig azt bizonyítja, hogy egyedül az számít csak, hogy mit ír le a tudós, és milyen eredményekre, absztrakciókra, eredményekre jutott (31. alany, természettudós).

A többségében természettudósok tapasztalatai szerint, ha már bejutottak az egyes szakokra és elvégezték az adott képzést, a nem – más tudományterületekhez képest – kevésbé volt befolyásoló tényező a nők számára.²²

Az egyáltalán nem számít, hogy kitől való az adott téoréma vagy a matematikai bizonyítási tétel. Bebizonyítottam egy adott problémát, levezettem, megjelent külföldön, és hivatkoztak rá, nem nézték meg, kitől van, működött (28. alany, természettudós).

A mi tudományterületünkön kellőképpen meritokrácia van. Tehát, ha valaki megfelelő teljesítményt felmutat, akkor nehéz, vagyis nem szoktak, nem tudnak ellene érvelni (22. alany, természettudós).

²² Ez utóbbi kijelentéssel többnyire egyetértett a vizsgálat alá vont összes kutatónő is, miután soha nem tapasztaltak nemükből adódó hátrányt a tudományos teljesítményüket illetően.

Ez az állítás a természettudományokra hatványozottan igaz, míg az irodalmi és filozófiai művek szerzőségében mindig is sokkal nagyobb szerepet kapott maga az alkotó, ezáltal pedig a szubjektum jobban előtérbe került. Az ilyen tudományos publikációk értéke sokszor attól függ, hogy ki hol és milyen körülmények között írta őket. Ezt igazolja az is, hogy az e csoportba sorolt tudósok többsége a férfiasnak számító természettudományok képviselője. A különbség abban is megmutatkozott a többi modellel szemben, hogy míg a korábbi csoportokban legtöbbször az akadémikusságot és a női akadémikusok arányának emelését (kisebb, nagyobb vagy teljes mértékben) fontosnak tartották, addig az e típusba tartozók egyáltalán nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel karrierjük során, és maguk soha nem is ambicionálták az akadémikusságot, illetve a vezető szerepet sem.

5. csoport: az „alternatív” típus

Ez a típus a GIM-ben nem szerepelt, az általam felállított 3. csoporttól, a „progresszív azonosulóktól” pedig abban különbözik, hogy körükben sokkal radikálisabban és alapvetően másként jelenik meg a nőkkel való azonosulás. Ezért indokolt volt külön típust alkotnom és ezekre a jelentős különbségekre irányítani a figyelmet, ami nem utolsósorban a modern társadalmi változásokra is reagál.

Ahogy az elméleti részben is utaltam rá, a korábbi kutatások szerint a radikális kollektív fellépés a nők társadalmi helyzetének javítása érdekében mindenképpen pozitív kapcsolatban kell hogy legyen a politizált attitűddel, a feministákkal való azonosulással, és negatív kapcsolatban lehet a nőkkel való azonosulással, de csak akkor, ha a radikális fellépést a nők nemi szempontból atipikus viselkedésének tekintik. Ezt a 2. csoport, az esszencialista azonosulók példája bizonyította leginkább (Eagly et al., idézi Van Breen et al. 2017: 1). Az alternatív csoportban ugyanakkor mind a feministákkal, mind a nőkkel való azonosulás egyaránt radikális formában nyilvánul meg, utóbbi esetben ez kizárólag egy pozitív csoportazonosulást jelent.

Az alternatív típushoz tartozók (mindössze néhány tudósnt soroltam ide) a „maszkulin-ként” sztereotipizált tulajdonságokat elfogadják, ahogy a nőies sztereotípiákat is, de jellemzően nem a nemekhez kapcsolódóan különítik el a tradicionálisan nőies és férfias attitűdöket:

Én kifejezetten férfias vezető voltam. Eleve ránézésre is anyaképzetet keltek. De egy anya azt is megengedheti magának, hogy férfias legyen (17. alany, társadalomtudós).

Meglátásuk alapján a nő is lehet nőies és férfias, és egy férfi is ugyanúgy lehet nőies vagy férfias. Tehát, ha valaki a női nemhez tartozik, ez nem jelenti azt, hogy femininné is válik (Moi 1995), és fordítva. Ez véleményük szerint csak személyiség, karakter, alkat kérdése, és nem a biológiai nemé.²³

Volt egy férfi kollégám például, aki csak akkor fogadott el vezetőnek, ha férfiasan vezettem, akár egy autót is. Pedig ilyen nincs, hogy a férfi csak férfias, a nő meg csak nőies. A női is lehet maszkulin. De a legtöbbször tele vannak előítéllettel. Gyerekkori élmények miatt, minták miatt, például milyen apja volt, stb. (17. alany, társadalomtudós).

23 Derridánál olvasható az a heideggeri értelmezés, amely a *Vidám tudomány* 72. fragmentumára vonatkozott, miszerint maga a létrehozás is mint a hagyomány egésze Nietzsche szemében férfias. De ha minden, ami alkot és létrehoz, férfias, akkor ezek szerint még a létrehozó anyja is maszkulin anyja (vö. Derrida 1992). És mint ilyen, elválik a nő általános, társadalmi kategóriájától (Takács 2017).

A nők ezen csoportjára jellemző attitűdök mentén megjelent egy probléma is. Miután a nő neme a legláthatóbb különbözőség, ki kell térnem arra is, miért vezethet félre, ha a női testet akarják a női identitás kutatásának középpontjába (Showalter 1994: 427) állítani. Az ehhez a modellhez tartozó interjúalanyok elmondása szerint ugyanis, ha mindenáron meg kellene különböztetni a nemeket, akkor mindent összevetve a nők vannak fontosabb szerepben, és éppen az anyaszerepük (biológia) miatt. Számukra a nők pozitívan különböznek a férfaktól, miután a nő a teremtő, így a létezés maga is elsősorban a női folytonosságban adott. Külön kiemelték a nőiséget mint a pozitív megkülönböztetés területét, tehát ebben az esetben a feminitás és a feministákkal való azonosulás nem feltétlenül zárja ki egymást, ahogy az „esz-szencialista azonosulók” csoportjánál:

Egy nőnek nem kell bizonyítania, ahogy egy anyának nem kell megkérdeznie soha, hogy mi az élet, a létének értelme, egy férfinak igen (17. alany, társadalomtudós).

Egy férfi festő műtermében ültünk. A feleség, aki szintén festőművész, hozta nekünk a sütitket, körülugrált mindenkit, kiszolgált jó feleséghez illően. A nő kategóriákkal jobb festőművész volt, mint a férfi. Mellesleg a nő szült még két gyereket is (17. alany, társadalomtudós).

Ez többek között azt is jelenti, hogy ha egy nő sikeresebb karriert fut be, mint egy férfi, vagy a férje, otthon még akkor is a tradicionális szerepek uralkodnak.

A csoportközi viselkedésekkel összefüggésben többek között Henri Tajfel fejtette ki, hogy „az egyén abban az esetben hajlandó a csoport tagja maradni [...], ha ezek a csoportok bizonyos tekintetben hozzásegítik őt ahhoz, hogy társadalmi azonosságérzete pozitív vonatkozásokkal gyarapodjon, vagyis olyan vonatkozásokkal, amelyek bizonyos kielégüléshez juttathatják” (Tajfel 1997: n. o.). Az alternatív típus képviselőinek körében érdekes módon megfigyelhető egy olyasféle attitűd, amelyet Tajfel az általában vett csoportközi viselkedésekkel kapcsolatban fejtett ki, annak ellenére, hogy a nők csoportjához való tartozás alapvetően különbözik az általa vizsgált csoportoktól. Mégis, ebben a modellben is ugyanúgy jellemző a nők pozitív különbözőségének (többi típussal szembeni) sokkal erőteljesebb hangsúlyozása.

Nincs egyenlőség, mert a férfiak nem hoznak világra gyereket [...]. Tehát ez a megkülönböztetés mindig a nők javára dől el (29. alany, természettudós).

Látható, hogy a nemekhez társított attribútumok a társadalomban betöltött szerepek indikátorai is lehetnek, s ezáltal kijelölik az egyén helyét. Ebben a csoportban a beszélgetéseket elemezve és a logikájukat követve feltehetnénk a kérdést, hogy a társadalmi nem mesterséges jelzői és a biológiai nemből fakadó tulajdonságok hogyan és mi alapján képződtek le attribútumokká, s miként csoportosíthatók a nőies-férfias attitűdök. Mi alapján mondjuk egyes társadalmi aktusokról, cselekvésről, tulajdonságról, hogy férfias, és mi alapján, hogy nőies? Miért is „férfias” a teremtés, ha a biológia szerint az anya a teremtő (aki szül), és ennek értelmében miért nem a férfi lesz „nőies” azáltal, ha ő is teremt valamit (alkotás)? E kérdések hasonlóan jelennek meg a modern jelentésfelfogásban is. „És itt olyan típusú – mondjuk még történeti – kérdésről van szó, melynek fogalmiságát, kialakulását, vajúdását és munkáját ma még csak sejteni tudjuk. Kimondom e szavakat, s tekintetemet a szülés műveletei felé fordítom” (Derrida 1994: 34). Így ezek a problémák már a narratívumok és a nyelvi diszkrimináció területét is érintik. Ahogy erre a következő idézet is utal: „Kétségtelen, hogy az irodalmi anyaság metaforái a tizenharmadik és a tizenkilencedik században meghatározóak

voltak [...] Douglas Jerrold például, amikor beszámolt Thackeray Henry *Esmond* című regényének a tervéről, kedélyesen jegyezte meg: »Bizonyára hallotta, hogy Thackeray húsz résszel viselős, s ha csak nem téved az idejét illetően, az első részt karácsonyra várja.« (Jerrold és Tillotson, idézi: Showalter 1994: 425).

Az interjúalanyok magyarázatából arra lehet következtetni, hogy gondolatilag kettébontják természetet és társadalmat, és értelmezésük szerint a természetben, melyet a családdal azonosítanak, a nő a teremtő, míg a társadalomban, amely a nyilvános szféra, a férfi az alkotó. Ennélfogva a családban a nő a hatalom igazi birtokosa, míg a társadalomban az „alkotás” (mivel sokáig csak ők lehettek tudósok, írók, zeneszerzők) révén a férfi. Ebből adódóan – ahogy erre a társadalomtudósi háttérű 17. alany is utalt –, ha nemcsak a biológiában, a természetben, hanem a társadalomban is előlép a nő alkotóként, akkor a vélekedés szerint a férfiak terepe leszűkülhet, főleg akkor, ha a gyerekevelésben és az otthoni feladatokban nem vállalnak ugyanúgy szerepet. Ezenfelül *expressis verbis* utaltak a már megjelenő, úgynevezett „normaszegés” (Neményi 2016) jelenségére is a modern társadalmakban:

A történelem visszafordíthatatlan. A huszonevűek (fiúk is lányok is) ezt a régi, tradicionális felosztást már kinevetik. Lehet akadályozni, politikai szinten is lehet, de ez akkor se változtat a fő irányon (17. alany, társadalomtudós).

A fenti analógiákkal mégis óvatosan kell bánni, Showalter szerint azért veszélyes „a női testet a női identitás kutatásának középpontjába állítani, mert [...] a női írások biológiai képalkotásának tanulmányozása mindaddig hasznos és fontos, amíg nem felejtjük el, hogy az anatómián kívül eső tényezőknek is szerepük van” (Showalter 1994: 427). Emellett, ha erre alapoznánk érveinket, és a nők biológiai különbözőségére hivatkozva a társadalomban betöltött főszerepét (első szerepét, privilégiumát) hangsúlyoznánk, akkor lényegében tovább erősítenénk azt a *status quót* fenntartó mechanizmust, mely éppen a biológiai különbözőségekre alapozva alkotta meg a nemek determinisztikusnak vélt, hierarchikus felosztását. Vagyis fordított módon, de ugyanazt tennék a másik oldalon.

Következtetések

Kvalitatív elemzésemből, amely többek között a női identitással való azonosulás mentén vizsgálta a tudósnoket, kiderült, hogy egy részüknek, leginkább a 4. csoportnak („klasszikus egyenjogúsági” típus) nem volt szükséges vagy fontos, hogy a tudományban megjelenjen „a nők sajátos ismeretelméleti nézőpontja” (Harding 1991), ugyanis saját bevallásuk szerint ők nem a nők, hanem a tudományuk és saját maguk képviselőjeként vannak jelen a fórumokon. Ez az attitűd mégis a meglévő normák és a bináris oppozíciók további megerősödéséhez vezethet. Ellenben interjúalanyaim másik részénél a női csoporttal való azonosulás sokkal erősebb volt, így ők már valamilyen formában (bár nem minden esetben a pozitív diszkriminációval) szeretnék előmozdítani, hogy növekedjen a nők száma mind az MTA doktorai, mind az akadémikusok körében.

Legtöbben a „progresszív azonosulók” típusához tartoznak, nagyság szerint ezt követte a „esszencialista azonosulók” és a „kettős kötődésűek” típusa, melyekbe ugyanannyi tudósnoőt soroltam. A „klasszikus egyenjogúsági” típus a második legkisebb kategória, míg az „alternatív modell” képviselői voltak a legkevesebben. A kategóriák az életkor szerint nem mutattak

lényeges különbséget, ugyanakkor a tudománytípusok szerint már jelentős különbségek mutatkoztak: míg a „klasszikus egyenjogúsági” modellben szinte mindegyik interjúalany a természettudományok képviselője volt, addig az „esszencialista azonosulóknál” a társadalom- és bölcsészettudományok képviselői közül kerültek ki a legtöbben.

Az eredményeket összesítve kiderült, hogy mivel a „kettős kötődésűek” és a „progresszív azonosulók” tagjai (ők voltak a legtöbben) kulcsfontosságúnak gondolják az Akadémia nőtagjainak arányára vonatkozó kérdést, általuk mégiscsak elindult a korábbi zárt, férfias rendszer átalakításának kísérlete. A 2. csoport („esszencialista azonosulók”) tagjai kevésbé, a 4. csoport („klasszikus egyenjogúsági” típus) tagjai pedig egyáltalán nem tartják lényegesnek az akadémiasság kérdését és a nők nagyobb arányának kérdésével soha nem foglalkoztak, az 5. („alternatív”) csoportban viszont teljesen semlegesen állnak hozzá. A női kvótával, pozitív diszkriminációval a 3. („progresszív azonosuló”) csoportba tartozó egy-két fő kivételével a női akadémiások és MTA-doktorok egyáltalán nem értenek egyet. Megállapítható tehát, hogy az akadémiasság kérdését illetően jelentősen változó a tudós nők hozzáállása, de elsősorban mégis a női identitással korrelál.

Azt is láthattuk, igaz volt a korábbi vizsgálatokban említett jellemző, vagyis hogy a feministákkal való erős azonosulás egyáltalán nem zárta ki a nőiesség érzését (lásd a „progresszív azonosulók” csoportját), és a nőkkel való erőteljes azonosulás sem növelte automatikusan a politizált hozzáállást (vö. „kettős kötődésűek” és „esszencialista azonosulók”). Az is kiviláglott, hogy a nemi sztereotípiákkal szembeni kritikus hozzáállás leginkább azok körében mutatkozott meg, akik fontosnak tartották a nemek kérdését az Akadémián, amit a feministaikkal való azonosulásként is lehetett értelmezni.

A GIM-en (Becker és Wagner 2009) keresztül egyértelműen kimutatható volt az is, hogyan jelennek meg a nemi sztereotípiák a vizsgált csoportban, illetve hogy ezeket a tudós nők mennyire fogadják el. Vagyis – ahogy Becker és Wagner írta – egyértelmű kapcsolat mutatható ki a nemi szereppreferencia és a fennálló „szexista mítoszok” között (Becker és Wagner 2009: 490). Láthattuk, hogy azokra, akik erőteljesen azonosulnak a femininítással („kettős kötődésűek” és „esszencialista azonosulók”), sokkal nagyobb mértékben jellemző önmaguk sztereotipizálása (erősítik a hagyományos sztereotípiák egy részét is), és önmagukat a vélt női tulajdonságok hordozóinak tartják („mi nők sokkal inkább vagyunk...”, „a nők nem akarnak vezetők lenni”, „A nők nem alkalmasak vezetőnek...” stb.). Leginkább a 4. csoport („klasszikus egyenjogúsági” típus) tagjai tagadják a nemi sztereotípiákat, és érdekes módon az „alternatív típusba” soroltak az ismert sztereotípiák nagy részét nem a nemekre jellemző sajátosságként azonosítják. Utóbbiak felismerése a társadalomban már látható és egyre természetesebb normaszegés jelenségével is magyarázható („A huszonevesek [fiúk és lányok] ezt a régi, tradicionális felosztást már kinevetik”).

Az elemzés során az is kiderült, hogy az interjúalanyok megítélése szerint a természet- és műszaki tudományok területén kevésbé szempont a nemi identitás és a szubjektív értékítélet. Az objektivitás, a *more mathematico* háttérbe szorítja a szubjektumot, így magát a nemek kérdését is. Ezért ezekben a szférákban a tudós nők általában jobban elfogadják a meglévő, férfiak által kialakított játékszabályokat, és nem kívánják megváltoztatni azokat, sem a sajátos női identitást vagy nézőpontot belevinni a játékba. Ezzel az asszimilációval bizonyos tekintetben ugyanúgy támogatják a *status quoté*. Vagyis paradox módon épp azáltal tartják fenn a nemi sztereotípiákat, hogy egy férfias többségű területre kerültek.

A női tudós szókapcsolat sokáig oximoronnak számított, a nőkhöz és a férfiakhoz mindig is önkényesen hozzárendelték a nemük által meghatározott és korlátozott tulajdonságokat, illetve szerepeket. Éppen ezért a nők tudományos önartikulációját általában problematikussá tette az akadémiai élet területén meglévő gyökértelenségük, a megerősítő minta hiánya vagy töredékessége, ami a mai napig meghatározó. Ám nyilvánvaló, hogy a még teljesebb kép érdekében további szempontok alapján is vizsgálni kell a jelenség mögött meghúzódó okokat. Másrészt kimutatható volt ebben a mintában, hogy a különbözőségek leginkább az alapján jönnek létre, hogy milyen módon és mértékben azonosultak a női tudósok a nőkkel mint társadalmi csoporttal (*gender identity*). Ez a kérdés a hasonló végzettség és háttér ellenére is különbségeket hozott létre – ez sok szempontból hasonló ahhoz, ami a nőkre nagy általánosságban, osztálytársadalmi szinten is igaz.

Hivatkozott irodalom

- Acker, Joan (1990): Hierarchies, Hierarchies, Jobs, Bodies: A theory of gendered organizations. *Gender and Society* 4(2): 139–158. DOI: <https://doi.org/10.1177/089124390004002002>
- Acsády Judit (2016): „Megtettük-e azt, amit az eszményeink szerint meg kellett volna, hogy tegyünk?” Az államszocializmus demokratikus ellenzékének elmaradt nőemancipáció- reflexióiról. *Socio.hu. Társadalomtudományi Szemle* 6(2): 173–197. DOI: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2016.2.173>
- Becker, Julia C. és Ulrich Wagner (2009): Doing Gender Differently. The Interplay of Strength of Gender Identification and Content of Gender Identity in Predicting Women’s Endorsement of Sexist Beliefs. *European Journal of Social Psychology* 39(4): 487–508. DOI: <https://doi.org/10.1002/ejsp.551>
- Benjamin, Marina (1993): *A Question of Identity: Women, Science, and Literature*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Block, Caryn J., Sandy M. Koch, Benjamin E. Liberman, Tarani J. Merriweather és Loriann Roberson (2011): Contending With Stereotype Threat at Work: A Model of Long-Term Responses. *The Counseling Psychologist* 39(4): 570–600. DOI: <https://doi.org/10.1177/0011000010382459>
- Brooks, Beborah Jordan (2013): *He Runs, She Runs: Why Gender Stereotypes Do Not Harm Women Candidates*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Czibere Ibolya (2014): „Az asszonyok történetének megírásáról elfeledkezett még a történelem is”. A nőtudomány útja az intézményesülésig. *Metszetek. Társadalomtudományi Folyóirat* 3(3): 18–32. Interneten: http://metszetek.unideb.hu/az_asszonyok_tortenetenek_czibere_ibolya_2014_03 (letöltve: 2019. május 05.).
- Derrida, Jacques (1994): A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diszkurzusában. *Helikon. Irodalomtudományi Szemle* 1(2): 21–36.
- Glick, Peter és Susan T. Fiske (1996): The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating Hostile and Benevolent Sexism. *Journal of Personality and Social Psychology* 70(3): 491–512.
- Hadas Miklós (2002): A libido academica narcizmusa (Pierre Bourdieu: Férfuralom). *Replika* (47–48): 175–194. Interneten: <http://www.replika.hu/replika/47-13>
- Harding, Sandra (1991): *Whose Science? Whose Knowledge?* Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Hargittai Magdolna (2015): *Nők a tudományban – határok nélkül*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Joó Mária (2010): A feminista elmélet és a (női) test. *Magyar Filozófiai Szemle* 54(2): 64–80.
- Kádár Judit (1994): Feminista nézőpont az irodalomtudományban. *Helikon. Irodalomtudományi Szemle* (4): 407–416.
- Koncz Katalin (2016): A mainstream nőpolitika zsákutca?! *Magyar Tudomány* (4): 461–477.
- Koncz Katalin (2011): A munkaerőpiac nemek szerinti szegregációjának jellemzői, mecha- nizmusa és következményei. *Közgazdasági Szemle* 58(1): 74–94.
- Kovács Mónika és Szabó Mónika (2017): Társadalmi nem és szexizmusok: a nemi hierarchiát igazoló nézetrendszerek elfogadása és elutasítása. In *Társadalmi nemek: elméleti megközelítések és kutatási eredmények*. Kovács Mónika (szerk.). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 39–57.
- Lamm Vanda és Nagy Beáta (2019): 2019 ismét a „nők éve” az Akadémián – Törekvések a nők tudományos pályafutásának támogatására. *Magyar Tudomány* 180(11): 1649–1665.

- Lányok útja a műszaki diplomáig – Középszintű felsőoktatási esélyek és nemi különbségek a műszaki pályaválasztás területén (2012). Interneten: http://nokatud.hu/letoltes/Lanyok_utja_a_muszaki_diplomaig.pdf (letöltve: 2020. május 04.).
- Lincoln, Anne E., Stephanie Pincus, Janet Bandows Koster és Phoebe S. Leboy (2012): The Matilda Effect in Science: Awards and Prizes in the US, 1990s and 2000s. *Social Studies of Science* 42(2): 307–320. DOI: <https://doi.org/10.1177/0306312711435830>
- Moi, Toril (1995): Feminista irodalomkritika. In *Bevezetés a modern irodalomelméletbe*. Anna Jefferson és David Robey (szerk.). Budapest: Osiris, 233–253.
- Nagy Beáta (2005): Nők a vezetésben. In *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné és Tóth István György (szerk.). Budapest: Társasági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, 44–56.
- Nagy Beáta és Primecz Henriett (2010): Nők és férfiak a szervezetekben. Kísérlet a mítoszok eloszlására. *Vezetéstudomány* 41(2): 2–17.
- Nagy Beáta (2014): *Háttérben: Kísérlet egy szervezeti nemi rend feltárására. Újratervezés – a nők és a műszaki tudományok 2.0*. Budapest: L'Harmattan.
- Nagy Beáta (2017): Szervezet és nemek. In *Társadalmi nemek. Elméleti megközelítések és kutatási eredmények*. Kovács Mónika (szerk.). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Neményi Mária (2016): Szülői feladatok és családfenntartás – amikor az anya a fő kenyérkereső. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle* 6(2): 243–263. DOI: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2016.2.224>
- Ryan, Michelle K., S. Alexander Haslam, Mette D. Hersby és Renata Bongiorno (2011): Think Crisis-Think Female: The Glass Cliff and Contextual Variation in the Think Manager – Think Male Stereotype. *Journal of Applied Psychology* 96(3): 470–484. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0022133>
- Showalter, Elaine (1994): A feminista irodalomtudomány a vadonban. A pluralizmus és a feminista irodalomtudomány. *Helikon* (4): 417–442.
- Szapu Marianna (2015): Mi a nő? A biológiai és a társadalmi nem megkülönböztetéséről. In *Bevezetés a gender-tanulmányokba*. Bolemant Lilla és Szapu Marianna (szerk.). Pozsony – Nyitra: Phoenix Polgári Társulás, 9–21.
- Takács Izolda (2017): Nők a tudományban – A női tudósok odisszeája, a háttérből „Prokrusztesz ágyába”. *Metszetek. Társadalomtudományi Folyóirat* 6(3): 129–157.
- Tajfel, Henri (1997): Csoportközi viselkedés, társadalmi összehasonlítás és társadalmi változás. In *Szociálpszichológia*. Lengyel Zsuzsanna (szerk.). Budapest: Osiris.
- Tannen, Deborah (1991): *You Just Don't Understand. Women and Men in Conversation*, London: Virago Press.
- Van Breen, Jolien A., Russe Spears, Toon Kuppens és Soledad de Lemus (2017): A Multiple Identity Approach to Gender: Identification with Women, Identification with Feminists, and Their Interaction. *Frontier Psychology* 8(1019): 1–19. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01019>
- Vida Katalin és Kovács Mónika (2017): A tokenhelyzet és a meritokrácia illúziója. A kivétel erősíti a szabályt? In *Társadalmi nemek. Elméleti megközelítések és kutatási eredmények*. Kovács Mónika (szerk.). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 140–170.

Takács Izolda

Jogász, szociológus (PhD), társadalomkutató